

Risico- en Crisisbarometer- Extra meting december 2024

In opdracht van de Nationaal Coördinator
Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

Colofon

Uitgave

Ipsos I&O
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2025/025

Datum

februari 2025

Opdrachtgever

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)

Auteurs

Gwendolyn van Straaten
Jente Wolberink
Femke Konings

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	8
1.1 Achtergrond en doel	8
1.2 Uitvoering van het onderzoek en onderzoeksverantwoording	8
1.3 Presentatie van de cijfers	9
2 Vragen over vertrouwen in de overheid en risico's en dreigingen	12
2.1 Vertrouwen in de overheid	12
2.2 Ingeschatte waarschijnlijkheid risico's en dreigingen	13
2.3 Kennis risico's en dreigingen	17
2.4 Ernst gebeurtenissen	20
2.5 Zorgen over risico's en dreigingen	24
2.6 Uitkomsten open antwoorden zorgen risico's en dreigingen	29
3 Voorbereiding op handelen bij risico's	32
3.1 Opzoeken of ontvangen van informatie over risico's en dreigingen	32
3.1 Wel of geen actie ondernomen	34
3.2 Waarom geen actie ondernomen	38
3.3 Wel informatie opgezocht of ontvangen, maar geen actie ondernomen	39
3.4 Anderen helpen bij een ramp of crisis	40
4 Rol van de overheid	43
4.1 Beoordeling inspanning overheid	43
4.2 Vertrouwen informatievoorziening	47

Samenvatting

Tabel 1 toont de significante ontwikkelingen (daling/stijging) in procentpunten tussen de decembermeting 2024 en de najaarsmeting 2024 voor de zeventien risico's en dreigingen. Onderaan de tabel is een leeswijzer opgenomen. Voor elk criterium staat vermeld of er sprake is van een toename (donkerblauw gemarkeerd) of een afname (lichtblauw gemarkeerd).

Vertrouwen in de overheid daalt weer na een toename

Tussen het najaar 2022 en de najaarsmeting van 2024 is er sprake van een duidelijke daling in het percentage dat *geen* vertrouwen heeft in de overheid (van 54% naar 34%), tegelijkertijd steeg in die periode het percentage dat wel (heel) veel vertrouwen heeft in de overheid van 12 procent naar 18 procent. Bij de meest recente meting van december 2024 neemt het vertrouwen in de overheid echter weer af. Ruim vier op de tien inwoners (44%) hebben weinig of helemaal geen vertrouwen in de overheid. Twaalf procent heeft (heel) veel vertrouwen in de overheid.

Meer zorgen over geopolitieke/militaire dreigingen en toename van de opvatting dat de overheid hier te weinig aan doet

Ten opzichte van de najaarsmeting ziet een groter deel geopolitieke en militaire dreigingen als een gebeurtenis die (*zeer*) *waarschijnlijk* is. Ook maakt een groter deel zich hier zorgen over (een groter deel noemt deze gebeurtenis in zijn of haar top 5 van zorgen), ook heeft een groter deel het idee dat de overheid te weinig doet aan geopolitieke en militaire dreigingen. Op de langere termijn is de sterkste stijging te zien in het percentage dat geopolitieke en militaire dreigingen waarschijnlijk vindt, tussen de najaarsmeting van 2021 en de voorjaarsmeting van 2022 (van 30% naar 59%). Deze stijging is ook zichtbaar als het gaat om zorgen maken (van 12%

naar 47%). Deze uitkomsten hebben een duidelijke link met de start van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne. Opvallend is dat in de periode najaar 2022- najaar 2023 zowel de ingeschatte ernst van geopolitieke dreigingen als de zorgen over deze gebeurtenis wat afnamen. Momenteel is de ingeschatte ernst gestabiliseerd, terwijl de zorgen eind 2024 weer zijn gestegen.

Daling zorgen extremisme en terrorisme

De duidelijke stijging in zorgen over extremisme en terrorisme tussen de najaarsmeting 2023 en voorjaarsmeting 2024 -die zich doorzette in najaar 2024- zet zich niet in de huidige meting voort. Er is juist een afname te zien in het percentage inwoners dat deze gebeurtenissen in hun top 5 van zorgen zet.

Meer inwoners zoeken informatie op over het stoppen van vitale processen

Zeven op de tien inwoners hebben het afgelopen jaar informatie ontvangen of opgezocht over risico's en dreigingen. Men heeft met name informatie opgezocht of ontvangen over geopolitieke en militaire dreigingen (28%). Er is een sterke toename zichtbaar in het percentage inwoners dat informatie heeft opgezocht of ontvangen over het stoppen van vitale processen (van 14% naar 20%). Deze bevinding is in lijn met de extra aandacht vanuit de overheid en de media voor dit thema.

Toename in het percentage inwoners dat actie heeft ondernomen

In december 2024 geeft ruim een kwart (26%) aan actie te hebben ondernomen om beter voorbereid te zijn op risico's en dreigingen. Dit is toegenomen ten opzichte van de najaarsmeting en lijkt ook in lijn te zijn met de extra aandacht vanuit de overheid en de media.

Door de stijging ligt het percentage inwoners dat actie ondernemen heeft om zichzelf voor te bereiden weer op het niveau van 2022.

Nieuwsmedia belangrijkste reden om actie te ondernemen

In de huidige meting zijn inwoners voor het eerst gevraagd wat voor hen de redenen waren om actie te ondernemen. Informatie die men tot zich nam via nieuwsmedia is de meest genoemde reden (61%). Een derde zegt dat gesprekken met mensen in hun sociale omgeving aanleiding waren om in actie te komen en bij een even grote groep droeg communicatie vanuit de overheid bij aan de keuze om actie te ondernemen.

Bezorgdheid en waakzaamheid leiden tot het ondernemen van actie

We hebben inwoners ook gevraagd wat voor gevoelens er bij hen voor zorgden dat ze in actie kwamen, waarbij zij uit een lijst met gevoelens één of meerdere gevoelens konden aanwijzen. Bezorgdheid (63%) en waakzaamheid (53%) worden het vaakst genoemd door inwoners.

Afname in het idee dat men zelf geen actie kan ondernemen

In december 2024 is een duidelijke daling te zien in het aantal inwoners dat geen actie ondernam met als reden omdat 'ze zelf niets kunnen doen' (van 39% naar 27%). Voorheen was dit de meest genoemde reden om geen actie te ondernemen. Nu is de meest genoemde reden dat men het niet nodig vindt (36%). Ook dit is een significante toename ten opzichte van de najaarsmeting van 2024.

Vertrouwen in de informatievoorziening van de overheid gedaald

In de huidige meting heeft een kwart van de inwoners (26%) (veel) vertrouwen in de informatievoorziening van de overheid tijdens een ramp of crisis. Ruim één op de vijf (22%) heeft weinig of helemaal geen vertrouwen in de informatievoorziening van de overheid. De langetermijn-trend laat zien dat het vertrouwen in de informatievoorziening tussen de najaarsmeting 2022 en de voorjaarsmeting 2023 toe nam om vervolgens stabiel te blijven en bij de huidige meting weer terug te zakken naar het niveau van 2022.

Tabel 1 – Totaaloverzicht uitkomsten ontwikkeling december 2024-najaarsmeting 2024*

Risico's en dreigingen	% (zeer) waarschijnlijk december 2024	% (zeer) waarschijnlijk verschil december 2024 – najaar 2024	% zeer ernstig/ catastrofaal verschil december 2024 - najaar 2024	% dat gebeurtenis in top 5 zorgen noemt verschil december 2024 - najaar 2024	% dat informatie heeft ontvangen/ opgezocht december 2024 - najaar 2024	% dat vindt dat de overheid te weinig doet december 2024 - najaar 2024
Cyberdreigingen	77%					
Georganiseerde criminaliteit	75%			-4%		
Spanningen tussen bevolkingsgroepen	73%					
Extremisme	69%			-6%	-4%	
Geopolitieke en militaire dreigingen	65%	+6%		+9%		+7%
Terrorisme	61%		-5%	-6%		
Inmenging/ beïnvloeding rechtsstaat	60%				-6%	
Economische dreigingen	58%			+6%		
Extreem weer	57%	-6%				
Infectieziekte	44%	-7%		-7%	-8%	
Overstromingen	40%					
Natuurbrand	36%	-8%				
Transportongeval	34%	-7%				
Het stoppen van vitale processen	34%			+6%	+6%	
Milieuramp of een chemisch incident	31%					
Stralingsongeval	12%					+4%
Aardbeving	8%					

*De getoonde verschillen in percentages betreffen het verschil in procentpunten tussen de decembermeting 2024 en de najaarsmeting 2024.

De percentages in de tabel zijn achtereenvolgend gebaseerd op de volgende vraagstellingen:

‘Geef per gebeurtenis aan hoe waarschijnlijk of onwaarschijnlijk je het vindt dat deze zich voordoet’; ‘Als de onderstaande gebeurtenissen zich zouden voordoen, hoe ernstig is dat voor de Nederlandse samenleving?’; ‘Kies nu maximaal vijf gebeurtenissen waar jij je de meeste zorgen over maakt’; ‘Heb je het afgelopen jaar over deze risico's en dreigingen informatie ontvangen of opgezocht?’; ‘In hoeverre vind je dat de Nederlandse overheid voldoende doet om deze risico's en dreigingen te voorkomen?’.

Inleiding

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en doel

Ipsos I&O voert sinds 2022 de Risico- en Crisisbarometer uit, in opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). Ipsos I&O voert twee keer per jaar een hoofdmeting uit. Doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de zorgen, angsten en gevoelens over veiligheid in Nederland en het vertrouwen dat inwoners van Nederland hebben in het optreden van de overheid bij rampen en crises. Naast deze hoofdmetingen, kan Ipsos I&O op aanvraag extra metingen uitvoeren. Dit rapport bevat de uitkomsten van de extra RCB-meting. De reden voor deze extra meting is dat het NCTV meer aandacht wil besteden aan het thema 'weerbaarheid', vanwege ontwikkelingen die in de maatschappelijke context worden uitgelicht.

Maatschappelijke context

Vershillende oorlogen en conflicten waren nog steeds gaande gedurende de dataverzameling van dit onderzoek. Dit geldt voor de oorlog tussen Rusland en Oekraïne, die startte halverwege februari 2022. Het conflict tussen Israël en de Palestijnse gebieden was ook nog gaande, wat ook zijn effecten heeft op de maatschappelijke verhoudingen in Nederland. Door deze oorlogen en conflicten is er extra aandacht voor 'maatschappelijke weerbaarheid'. Rutte, als leider van de NAVO, hield een toespraak waarin hij sprak over 'wartime mindset'. Op 11 november zond de EO een uitzending uit, genaamd Black-out', over de effecten en gevolgen van een grootschalige stroomuitval en hoe inwoners zich hierop kunnen voorbereiden. In december gaven banken aan dat inwoners cash geld

in huis moeten halen. Via verschillende wegen heeft de boodschap van weerbaarheid inwoners dus bereikt. Deze extra meting is uitgevoerd in het licht van deze laatste ontwikkeling.

1.2 Uitvoering van het onderzoek en onderzoeksverantwoording

Doelgroep & steekproef

De doelgroep van dit onderzoek zijn inwoners van Nederland van 18 jaar en ouder. Voor dit onderzoek is een gestratificeerde steekproef getrokken uit het I&O Research Panel van 2.500 inwoners, op de achtergrondkenmerken leeftijd, geslacht, opleiding, migratieachtergrond en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023.

Aan het onderzoek hebben 969 panelleden meegedaan. Dit is een representatieve respons van 39 procent.

Benadering deelnemers onderzoek

De dataverzameling is uitgevoerd tussen 16 en 23 december 2024. De geselecteerde panelleden zijn door middel van een neutrale uitnodigingsmail gevraagd om deel te nemen aan het onderzoek. Hierin stond zowel de naam van de opdrachtgever (NCTV) als het onderwerp van het onderzoek **niet** genoemd. Hierdoor zijn personen niet vooraf beïnvloed in hun antwoorden en is selectieve respons voorkomen.

Weging en marges

Op de data is een weging (op randtotalen) toegepast op de achtergrondkenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, migratieachtergrond, stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023 en regio (op basis van de Nielsen 4- indeling van het CBS). De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard. Hiermee komen de verhoudingen in de steekproef op deze achtergrondkenmerken overeen met de werkelijke verhoudingen onder de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder.

Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheidsinterval van 99 procent (significantieniveau van 0,01). Er is voor dit hogere betrouwbaarheidsniveau gekozen, omdat er relatief veel verschillen – ook tussen metingen onderling – worden getoetst. Door strenger te toetsen wordt het risico om verschillen onterecht als significant aan te merken kleiner. Bij een netto steekproef van n=969 en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 4,14 procent. Dit wil zeggen dat met 99 procent zekerheid kan worden gesteld dat de uitkomst in de gehele populatie tussen 45,86 en 54,14 procent ligt.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudenssteekproeven op een traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

1.3 Presentatie van de cijfers

In sommige gevallen tellen percentages niet op tot 100 procent. Dit komt door afrondingsverschillen. Bij sommige vragen waren meerdere antwoorden mogelijk. Dit staat bij de figuurtitels vermeld. Niet elke vraag is aan elke respondent gesteld, daardoor kan het aantal personen dat een vraag heeft ingevuld, afwijken van het totaal (n= 969). Bij die vragen is in de figuurtitel beschreven wat de percentagebasis is en het aantal personen dat de vraag heeft beantwoord.

Wanneer we in dit onderzoek spreken over inwoners van Nederland, doelen we op een representatieve groep inwoners van 18 jaar en ouder.

Beschrijving van trends

Dit is de zesde meting van de RCB uitgevoerd door Ipsos I&O. Onderzoeksbureau Motivaction voerde de voorgaande barometers uit en maakte hierbij gebruik van het StemPunt-panel. Vanwege de overstap van Motivaction naar Ipsos I&O als uitvoerder van de RCB, kunnen de resultaten van de metingen vóór 2022 niet een-op-een worden vergeleken met de metingen na 2022 en kan niet worden bepaald of de verschillen tussen de jaren ook daadwerkelijk significant zijn. Deze trendbreuk is aangegeven door middel van een stippellijn in de figuren.

De vergelijking tussen de huidige meting (december 2024) en de najaarsmeting 2024 geven we weer in een staafdiagram, waarbij we met driehoekjes aangeven wat de significante verschillen zijn. Een grijs driehoekje omlaag staat voor een significante afname. Een zwart driehoekje omhoog staat voor een significante toename.

De najaarsmeting geven we het cijfer '2' en de huidige meting het cijfer '3' in de figuren en tabellen.

De langetermijn-trends geven we weer voor de gebeurtenissen: cyberdreigingen, geopolitieke en militaire dreigingen, terrorisme, extremisme, het stoppen van vitale processen en spanningen tussen bevolkingsgroepen. We tonen de ontwikkelingen (wanneer mogelijk) sinds 2019 in trendgrafieken.

Leeswijzer

Het rapport is ingedeeld in de volgende hoofdstukken:

Hoofdstuk 2. Vragen over vertrouwen in de overheid en risico's en dreigingen

Dit hoofdstuk gaat over de mate van vertrouwen van inwoners in de overheid. Op het gebied van risico's en dreigingen gaat dit hoofdstuk in op: zorgen, waarschijnlijkheid, kennis en ernst.

Hoofdstuk 3. Voorbereiding op en handelingen bij risico's en dreigingen

Dit hoofdstuk gaat in op informatiezoekgedrag, actie ondernemen naar aanleiding van risico's en dreigingen en de intentie tot ondernemen van actie bij rampen en crises.

Hoofdstuk 4. Rol van de overheid

Dit hoofdstuk gaat over de houding van inwoners van Nederland m.b.t. de rol van de overheid bij het voorkomen van risico's en dreigingen en de informatievoorziening van de overheid bij rampen en crises.

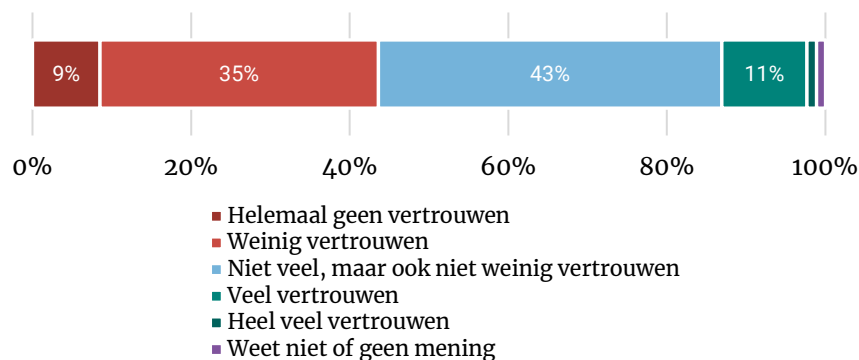

2. Vragen over vertrouwen in de overheid en over risico's en dreigingen

2 Vragen over vertrouwen in de overheid en risico's en dreigingen

2.1 Vertrouwen in de overheid

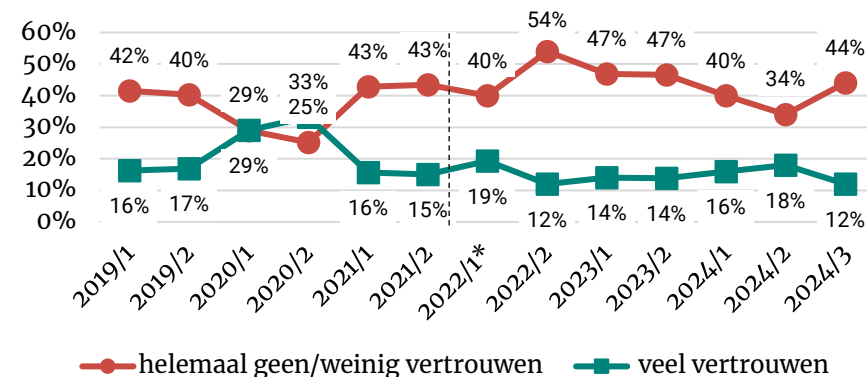
Figuur 2-1 - Hoeveel vertrouwen heb jij op dit moment in de overheid? (2024/3) Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

Eén op de drie inwoners heeft weinig of helemaal geen vertrouwen in de overheid

Ruim vier op de tien (44%) inwoners hebben *weinig of helemaal geen* vertrouwen in de overheid. Een bijna even groot deel (43%) heeft *niet veel, maar ook niet weinig* vertrouwen in de overheid. Elf procent geeft aan wel *veel of heel veel* vertrouwen te hebben in de overheid in het algemeen.

Figuur 2-2 - Hoeveel vertrouwen heb jij op dit moment in de overheid?* (trend) Basis: alle inwoners van Nederland

* De vraagstelling komt weer overeen met de vraagstelling in de metingen van 2019-2021. In de meting 2022/1 was eenmalig het woordje 'landelijke' toegevoegd in de vraagstelling: Hoeveel vertrouwen heb jij op dit moment in de landelijke overheid?

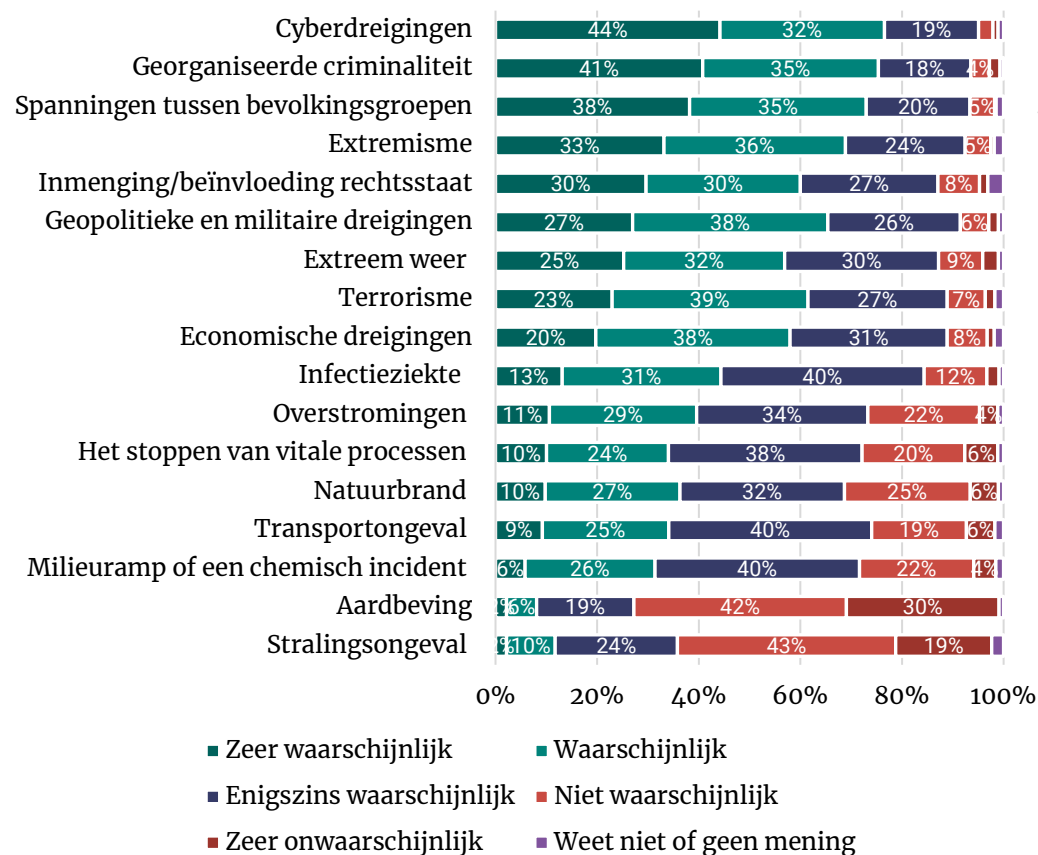
Toename in percentage dat weinig vertrouwen heeft in de overheid

Figuur 2-2 laat de ontwikkeling zien van helemaal geen of weinig vertrouwen in de overheid (rode lijn) en (heel) veel vertrouwen in de overheid (groene lijn). In het begin van de coronapandemie (begin 2020) was het percentage dat vertrouwen had in de overheid het hoogst en het percentage dat geen vertrouwen had in de overheid het laagst. Na deze periode laat het vertrouwen een duidelijke dip zien, andersom steeg het percentage dat geen vertrouwen heeft in de overheid. In de voorjaars- en najaarsmeting van 2024 daalde, ten opzichte van de metingen sinds najaar 2022, het percentage dat geen vertrouwen heeft in de overheid. Andersom steeg het percentage dat vertrouwen heeft in de overheid. De huidige meting laat zien dat het vertrouwen in de overheid weer afneemt (van 18% naar 12%). De groep die weinig tot geen vertrouwen in de overheid heeft neemt andersom weer toe (van 34% naar 44%).

2.2 Ingeschatte waarschijnlijkheid risico's en dreigingen

Figuur 2-3 - Hieronder staat een lijst van gebeurtenissen die een risico of een dreiging kunnen vormen voor de nationale veiligheid. Geef per gebeurtenis aan hoe waarschijnlijk of onwaarschijnlijk je het vindt dat deze zich voordoet.

Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

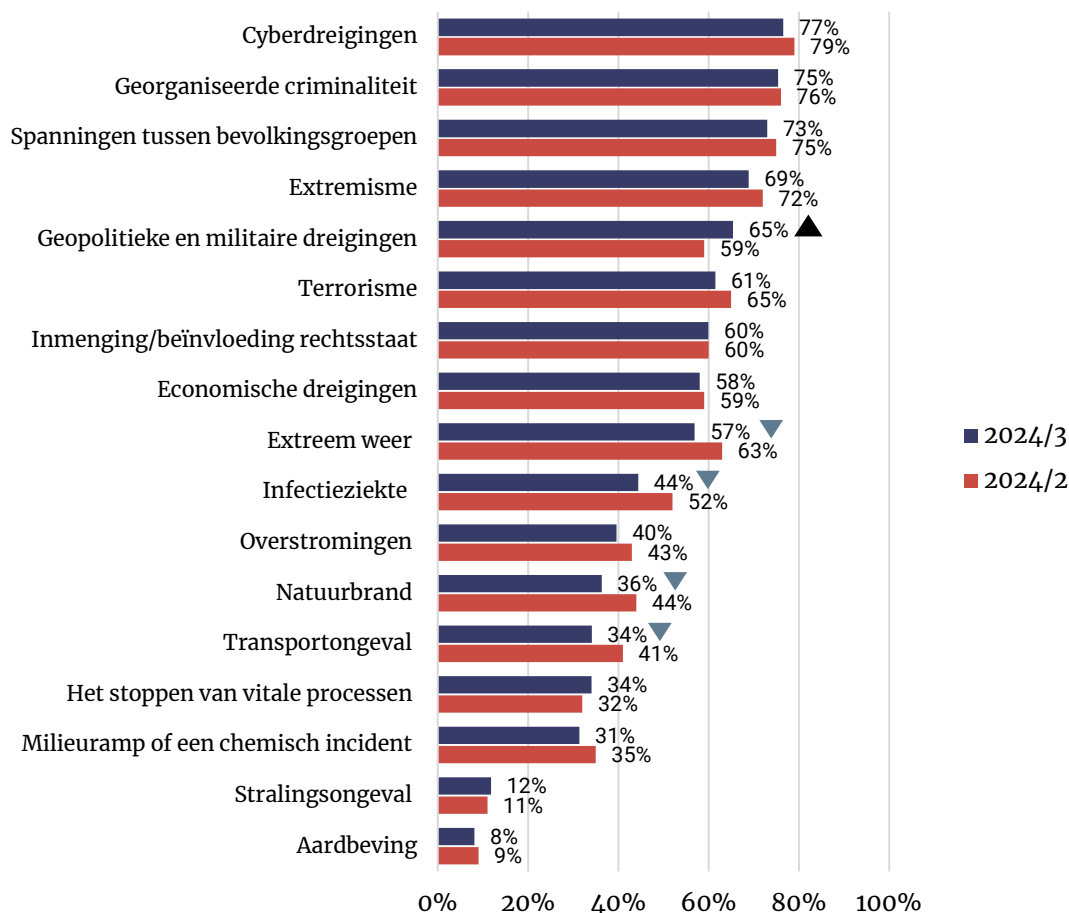
Cyberdreigingen, georganiseerde criminaliteit en spanningen tussen bevolkingsgroepen meest waarschijnlijke dreigingen

Ruim vier op de tien (44%) inwoners denken dat het *zeer waarschijnlijk* is dat cyberdreigingen zich voordoen in Nederland. Een vrijwel even grote groep acht georganiseerde criminaliteit (42%) *zeer waarschijnlijk* in Nederland. Spanningen tussen bevolkingsgroepen staat op de derde plek (38% schat deze gebeurtenis als *zeer waarschijnlijk*).

Inwoners schatten de kans op een stralingsongeval (2% *zeer waarschijnlijk*) of een aardbeving (2% *zeer waarschijnlijk*) het laagst in.

Ontwikkeling waarschijnlijkheid risico's en dreigingen

Figuur 2-4 - Hieronder staat een lijst van gebeurtenissen die een risico of een dreiging kunnen vormen voor de nationale veiligheid. Geef per gebeurtenis aan hoe waarschijnlijk of onwaarschijnlijk je het vindt dat deze zich voordoet. (% (zeer) waarschijnlijk) Basis: alle inwoners van Nederland

Waarschijnlijkheid geopolitieke en militaire dreigingen toegenomen

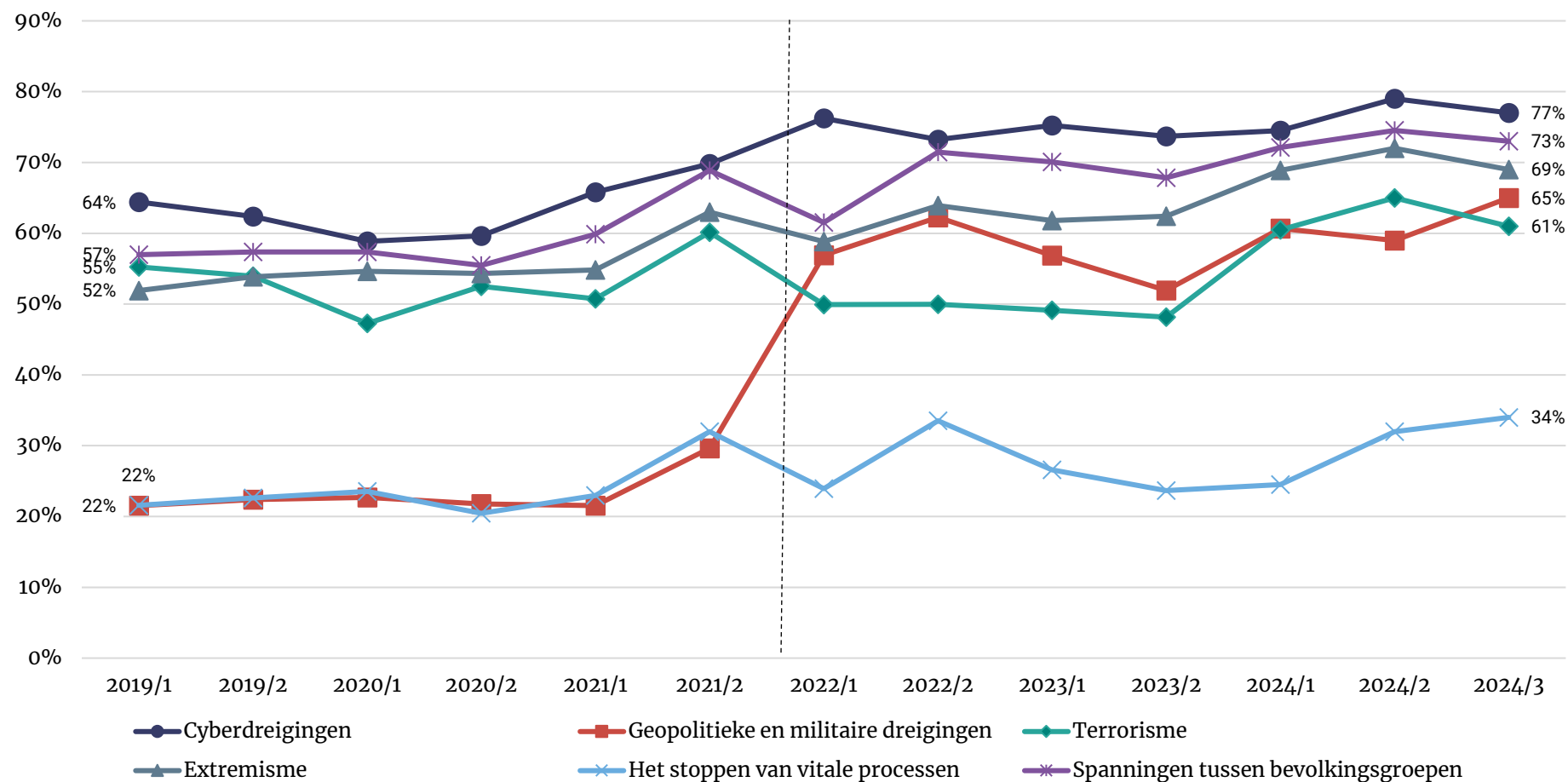
Net als in de vorige meting achten inwoners de kans op cyberdreigingen, georganiseerde criminaliteit en spanningen tussen bevolkingsgroepen het meest waarschijnlijk.

Ten opzichte van de najaarsmeting denkt een kleiner percentage van de inwoners dat het (zeer) waarschijnlijk is dat extreem weer (-6 procentpunt), infectiezieken (-8 procentpunt), natuurbranden (-8 procentpunt) en transportongevallen (-7 procentpunt) zich voordoen.

Ten opzichte van het najaar 2024 is er één gebeurtenis waarvan meer inwoners denken dat de waarschijnlijkheid toe is genomen, dat is geopolitieke en militaire dreigingen (+6 procentpunt).

Figuur 2-5 – Waarschijnlijkheid gebeurtenissen over de tijd (% (zeer) waarschijnlijk)

Basis: alle inwoners van Nederland

In 2024 toename ingeschatte waarschijnlijkheid van spanningen tussen bevolkingsgroepen, extremisme en terrorisme

Figuur 2-5 laat de trend zien van het percentage inwoners dat een zestal gebeurtenissen¹ (zeer) waarschijnlijk vindt sinds 2019. Hieruit blijkt dat over de langere termijn bij deze gebeurtenissen sprake is van een toename.

- Cyberdreigingen. Tussen het najaar van 2020 en het voorjaar van 2022 is het percentage gestegen (van 60% naar 76%). Na het voorjaar van 2022 blijft het beeld redelijk stabiel. In de najaarsmeting van 2024 is het percentage verder gestegen (naar 79%). Deze stijging zet in de huidige meting niet door, het beeld blijft met 77 procent stabiel.
- Spanningen tussen bevolkingsgroepen. Tussen het voorjaar van 2019 en de huidige meting is een stijging in het percentage inwoners dat deze gebeurtenis als waarschijnlijk ziet (van 57% naar 73%). De sterkste stijgingen zijn te zien tussen het najaar van 2020 en het najaar van 2022, met het voorjaar van 2022 als uitzondering.
- Extremisme. Tussen het voorjaar van 2021 en het najaar van 2021 steeg dit percentage van 55 naar 63 procent. Dit percentage bleef tot de najaarsmeting van 2023 redelijk stabiel. Sinds 2024 neemt het percentage dat extremisme zeer waarschijnlijk acht in de

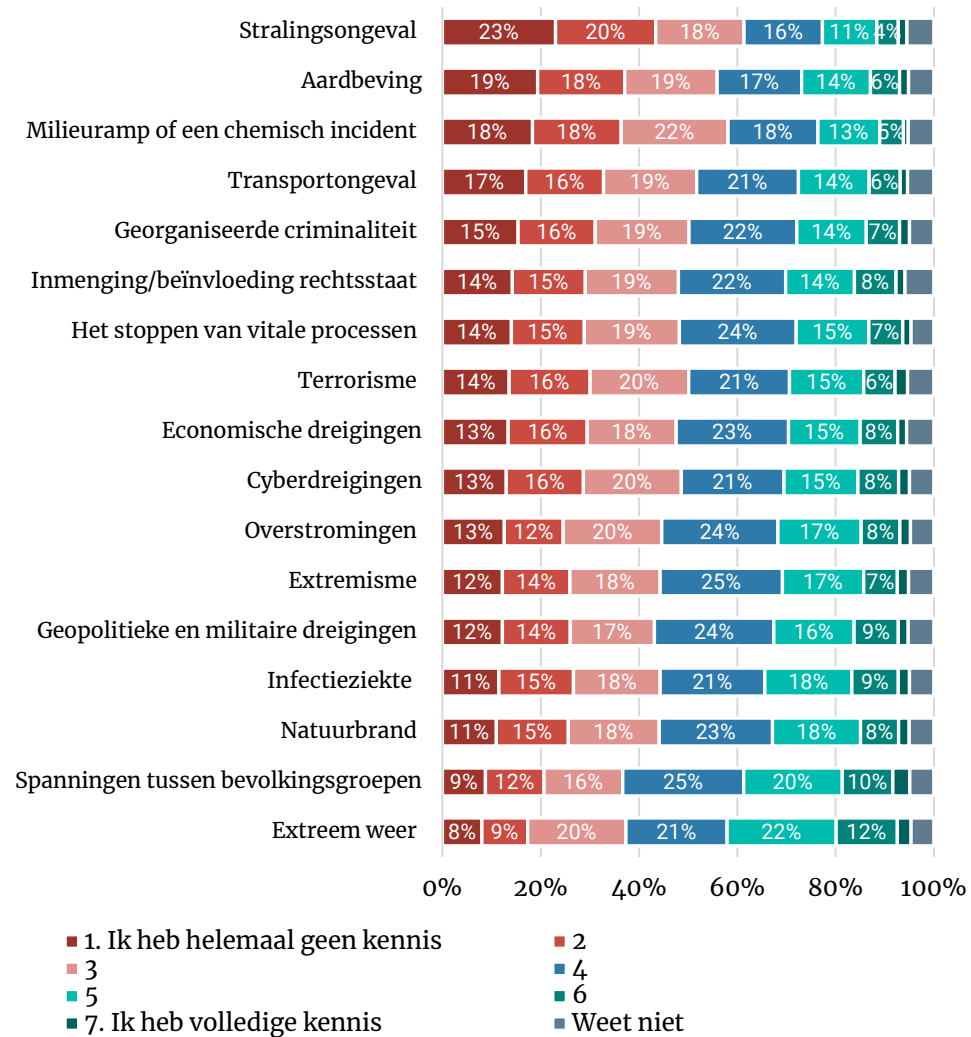
Nederlandse samenleving weer toe (van 62% naar 72%). In de huidige meting zet deze stijging niet door, maar stabiliseert het beeld.

- Geopolitieke en militaire dreigingen. Deze gebeurtenis laat van alle stijgingen de meest duidelijke stijgende lijn zien. Tot en met het voorjaar van 2021 lag dit percentage rond de 22 procent, in anderhalf jaar steeg dit sterk naar 62 procent. Het idee dat deze gebeurtenis (zeer) waarschijnlijk is daalde in 2023 met tien procentpunt, in 2024 stijgt dit percentage weer naar circa 60 procent. In de huidige meting is het percentage verder toegenomen naar 65 procent.
- Het percentage dat terrorisme in Nederland (zeer) waarschijnlijk vindt laat fluctuaties over de tijd zien. In de periode 2019-2023 schommelt het aandeel inwoners dat dit als waarschijnlijk inschat tussen de 50 en 60 procent. In 2024 is het percentage echter met 17 procentpunt gestegen en ligt nu op het hoogste niveau sinds 2019 (65%).
- De waarschijnlijkheid van het stoppen van vitale processen is ten opzichte van de voorjaarsmeting 2019 gestegen (van 22% naar 34%). Over de hele periode laat deze gebeurtenis fluctuaties zien. De hoogste percentages zijn te zien in najaar 2021 (32%) en najaar 2022 (34%) en bij de huidige meting (34%).

¹ Cyberdreigingen, geopolitieke en militaire dreigingen, terrorisme, extremisme, het stoppen van vitale processen en spanningen tussen bevolkingsgroepen

2.3 Kennis risico's en dreigingen

Figuur 2-6 - Hoeveel kennis heb jij van risico's en dreigingen voor de nationale veiligheid? Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

Inwoners hebben minste kennis van stralingsongevallen, en meeste van extreem weer

Inwoners van Nederland is per risico/dreiging gevraagd hoe zij hun kennis over het onderwerp inschatten; op een schaal van 1 tot 7. Figuur 2-6 laat het ingeschatte kennisniveau van inwoners zien, gesorteerd van de minste naar de meeste kennis.

De top 3 van onderwerpen waarvan men aangeeft *helemaal niets* van af te weten (score 1) is achtereenvolgens:

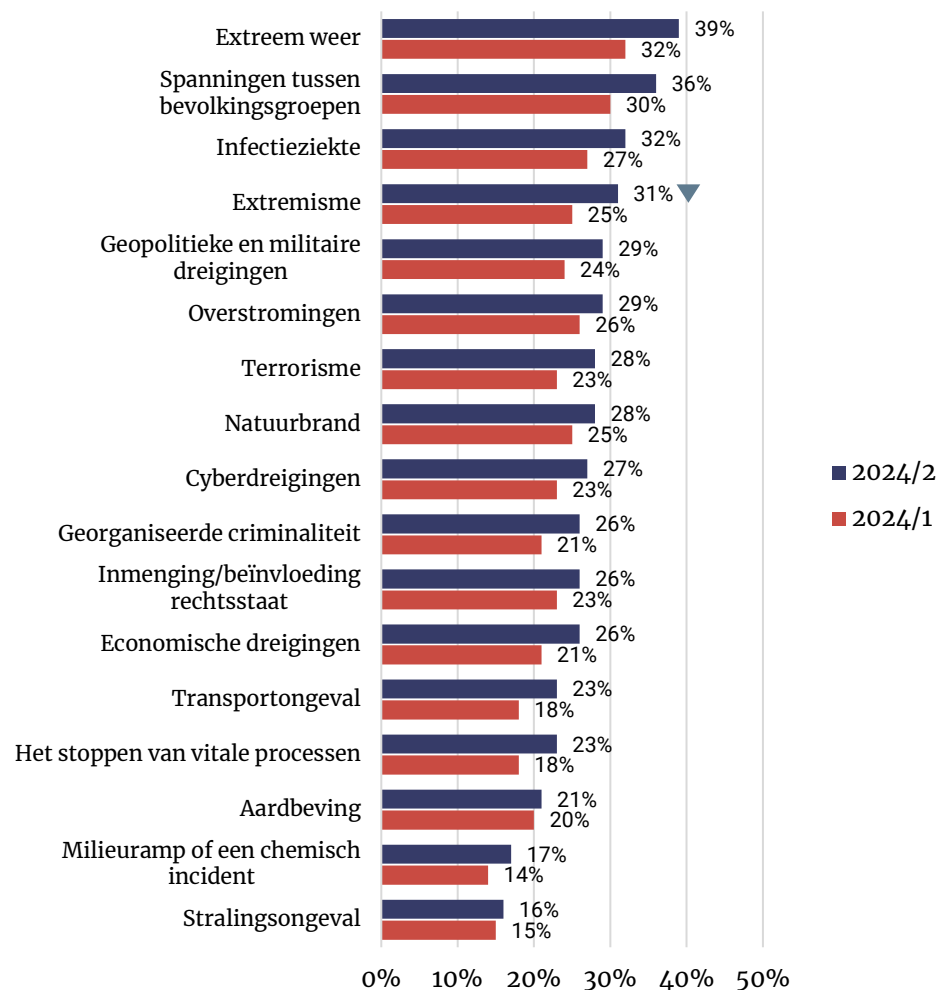
1. stralingsongevallen (23%);
2. aardbevingen (19%);
3. milieuramp/chemisch incident (18%).

Het kennisniveau van extreem weer en spanningen tussen bevolkingsgroepen ligt het hoogst.

Ontwikkeling kennis gebeurtenissen

Figuur 2-7 – Kennis over gebeurtenissen (% 5, 6, 7: veel/volledige kennis)

Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

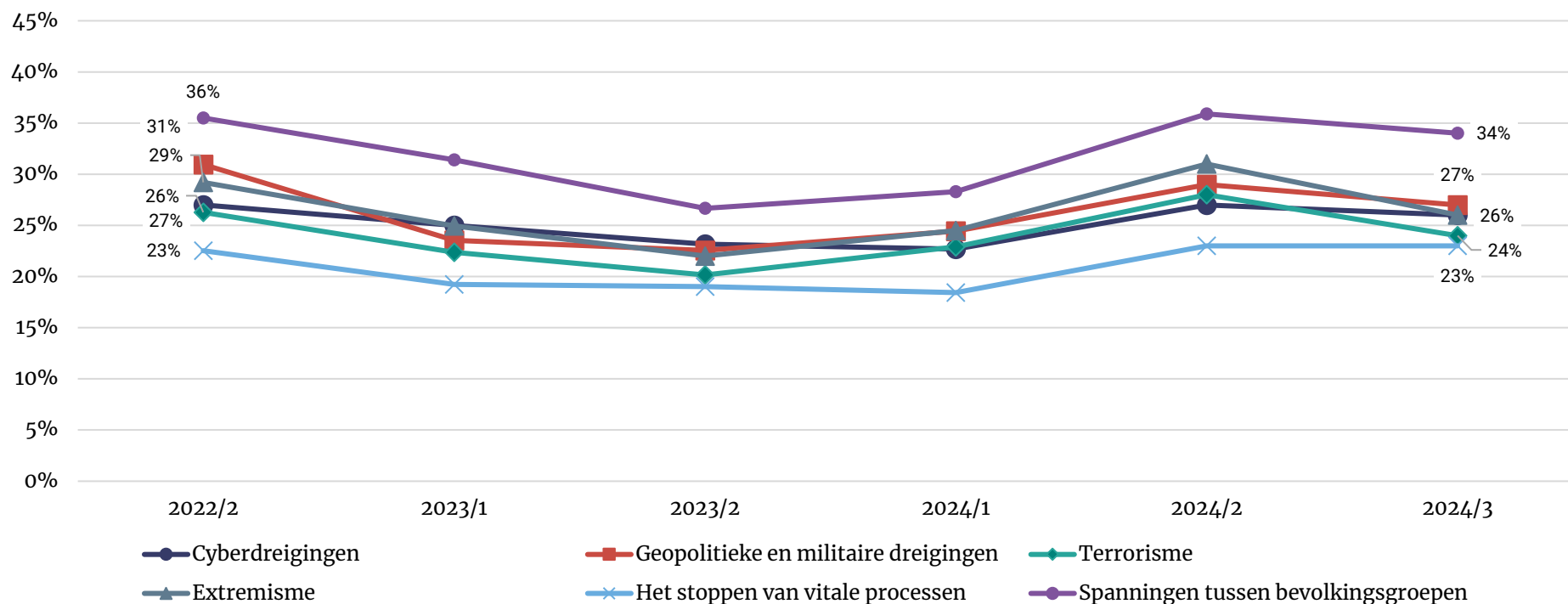
Kennisniveau ten opzichte van najaarsmeting vrijwel ongewijzigd

De top 3 waar inwoners de meeste kennis over hebben, komt overeen met het najaar van 2024.

Er zijn nauwelijks significante ontwikkelingen in het kennisniveau van inwoners. Alleen de kennis over extremisme is afgenomen (van 31% naar 26%).

Het kennisniveau fluctueert over de tijd, dat is te zien in Figuur 2-8.

Figuur 2-8 – Kennis gebeurtenissen over de tijd (% 5,6,7: veel kennis)

Ingeschatte kennisniveau najaar 2024 en huidige meting stabiel

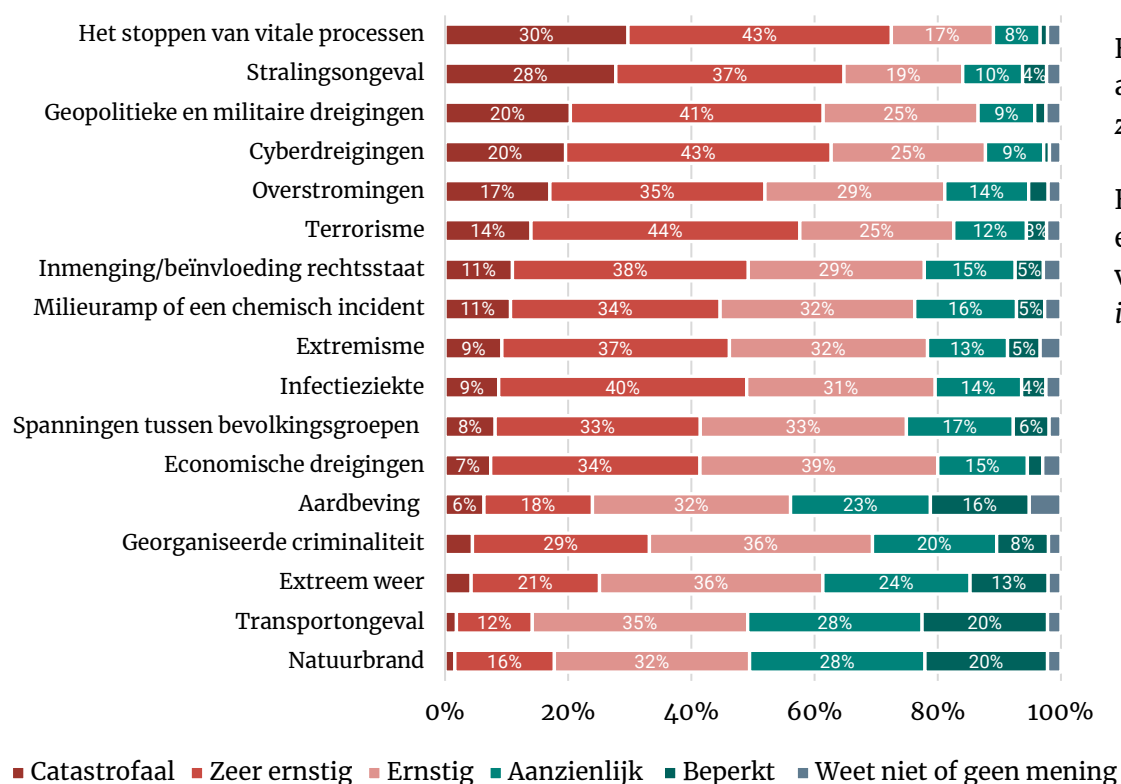
Figuur 2-8 laat de langetermijn-trend zien van het percentage inwoners dat aangeeft veel kennis te hebben van een zestal gebeurtenissen. Dit kennisniveau is sinds najaar 2022 uitgevraagd. Over deze periode is te zien dat bij vijf gebeurtenissen een duidelijk dalende lijn te zien is tussen het najaar van 2022 en het najaar

van 2023. Tussen najaar 2023 en voorjaar 2024 stabiliseerde het beeld, waarna het kennisniveau weer steeg. De huidige meting toont een stabiel beeld ten opzichte van najaar 2024.

2.4 Ernst gebeurtenissen

Figuur 2-9 - Als de onderstaande gebeurtenissen zich zouden voordoen, hoe ernstig is dat voor de Nederlandse samenleving? (gesorteerd op catastrofaal)

Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

Stoppen van vitale processen en stralingsongeval meest ernstig voor de samenleving

Drie op de tien inwoners denken dat het stoppen van vitale processen (30%) en stralingsongevallen (28%) *catastrofaal* zouden zijn voor de samenleving. Daarnaast ziet een groot deel van de bevolking deze gebeurtenissen als *zeer ernstig* (43% en 37%).

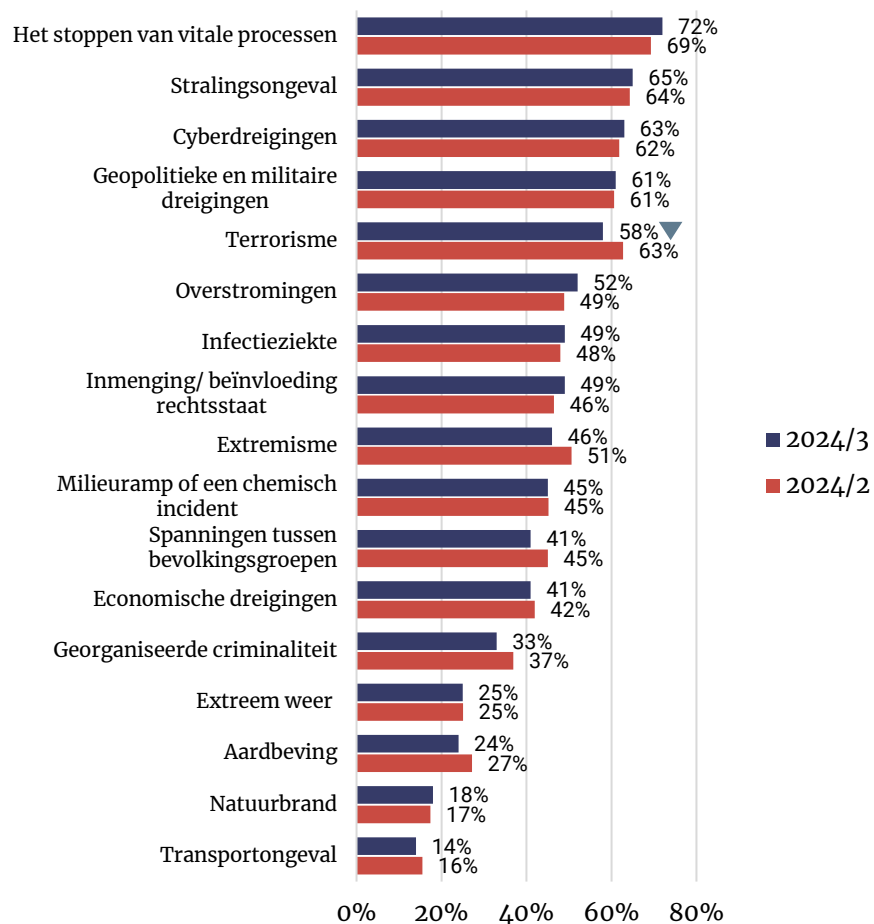
Eén op de vijf inwoners schat geopolitieke en militaire dreigingen als *catastrofaal* in. Daarnaast zien vier op de tien deze gebeurtenis als *zeer ernstig* voor de Nederlandse samenleving (41% en 43%).

Een natuurbrand of een transportongeval zien inwoners als minst ernstig voor de Nederlandse samenleving. In beide gevallen verwacht een vijfde (20%) dat deze gebeurtenissen *een beperkte invloed* zullen hebben op de Nederlandse samenleving.

Ontwikkeling ernst gebeurtenissen

Figuur 2-10 - Als de onderstaande gebeurtenissen zich zouden voordoen, hoe ernstig is dat voor de Nederlandse samenleving?

(% zeer ernstig/catastrofaal) Basis: alle inwoners van Nederland

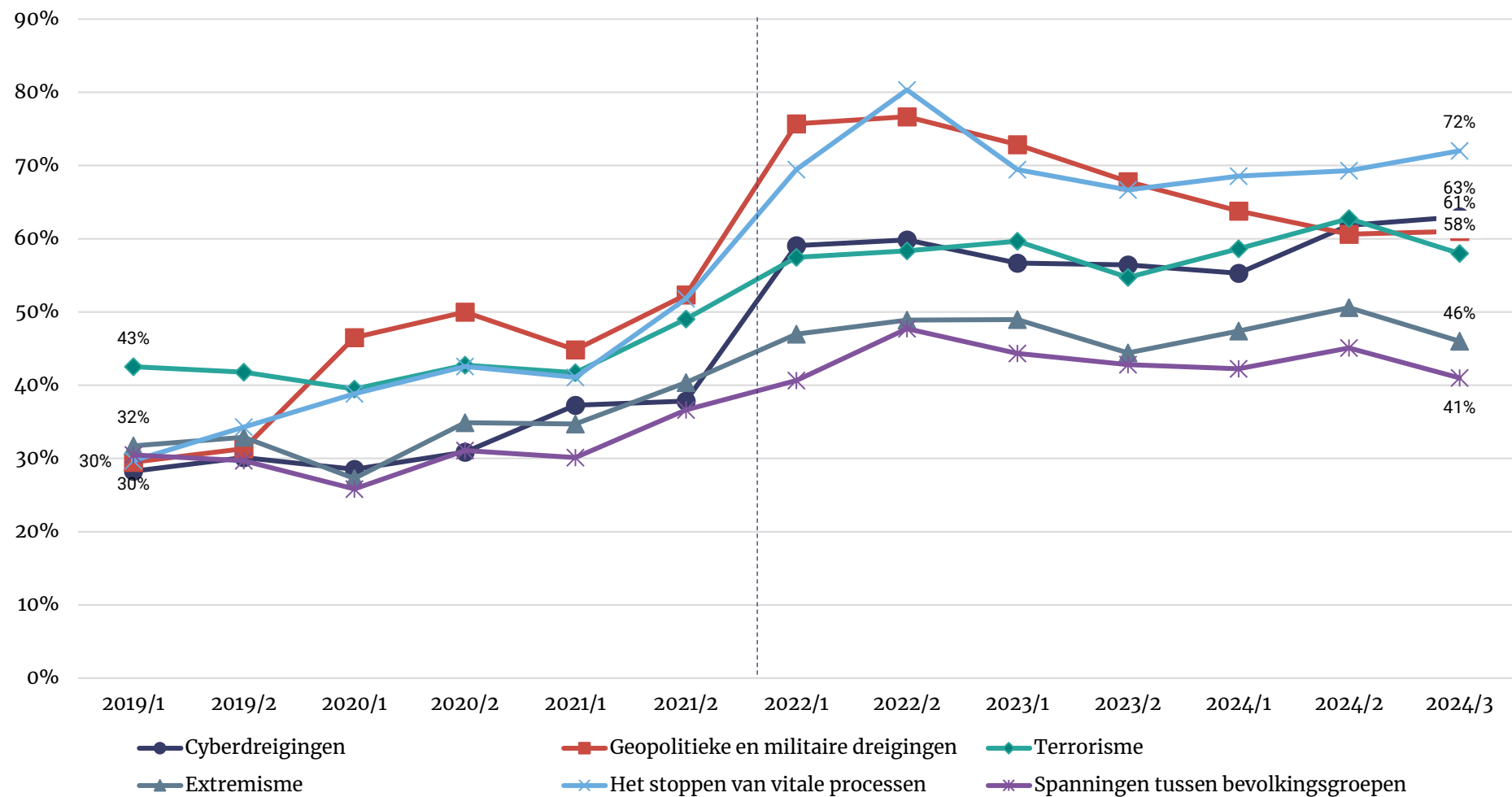
Stoppen van vitale processen wordt als meest ernstig ingeschat

Het stoppen van vitale processen wordt nog steeds als de gebeurtenis met de meest ernstige gevolgen ingeschat (72% zeer ernstig of catastrofaal). Daarna volgen een stralingsongeval, terrorisme, cyberdreigingen en geopolitieke/militaire dreigingen (61%–65%).

De enige gebeurtenis waar ten opzichte van de najaarsmeting een significante verandering zichtbaar is, is terrorisme: er zijn op dit moment minder inwoners die deze gebeurtenis als zeer ernstig of catastrofaal inschatten (- 5 procentpunt).

Figuur 2-11 – Ernst gebeurtenissen over de tijd (% zeer ernstig/catastrofaal)

Basis: alle inwoners van Nederland

Stoppen van vitale processen en geopolitieke en militaire dreigingen tonen de sterkste stijging in ingeschatte ernst

Figuur 2-11 laat de langetermijn-trend zien van de ingeschatte ernst van een zestal gebeurtenissen (zeer ernstig/catastrofaal).

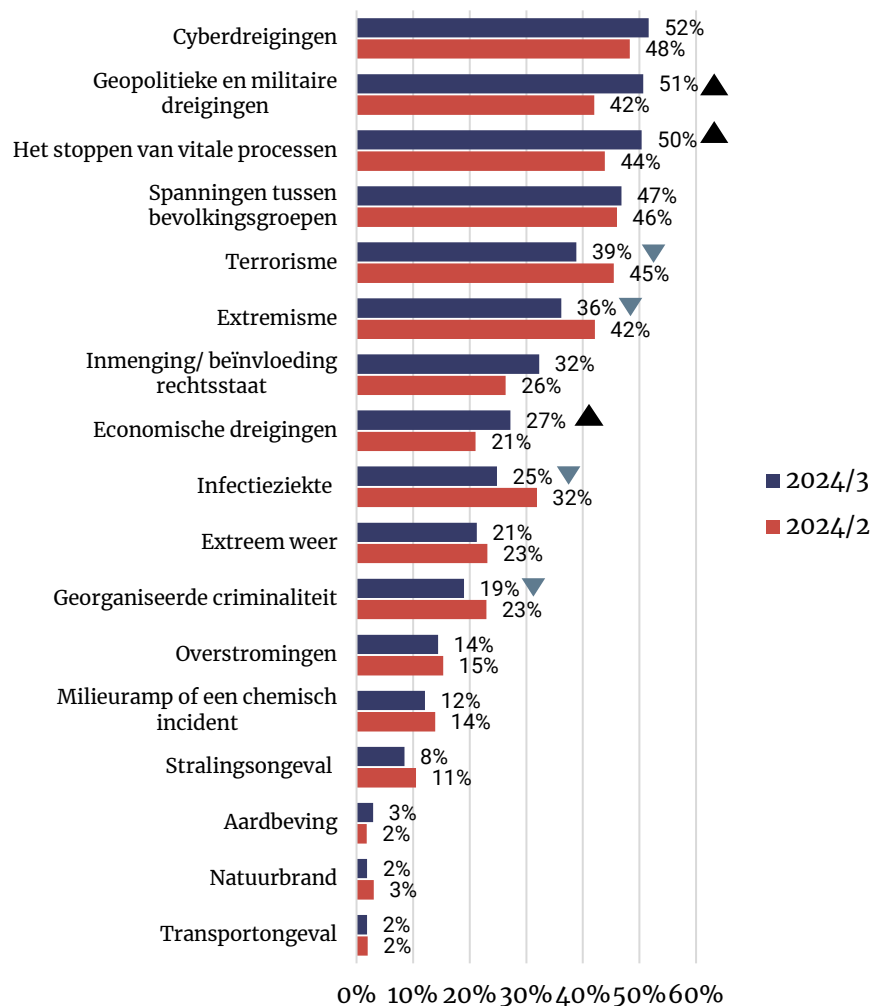
Bij alle zes de gebeurtenissen is de gepercipieerde ernst over de tijd toegenomen. De sterkste stijging is zichtbaar bij *het stoppen van vitale processen* (van 30% naar 72%), met een piek van 80 procent in het najaar van 2022. Daarnaast is er ook een duidelijke stijging in de ingeschatte ernst van *geopolitieke en militaire dreigingen* (van 29% naar 61%). Ook bij deze gebeurtenis is er een piek zichtbaar in 2022 en is er sindsdien sprake van een afname.

Bij *terrorisme en cyberdreigingen* is er sprake van meer schommelingen over de tijd. Bij terrorisme is er na een aanvankelijke stijging een stabilisatie te zien in voorjaar 2022-najaar 2023. Vanaf het voorjaar 2024 is er opnieuw sprake van een stijging, maar tussen de meting van het najaar en de huidige meting is er juist weer een daling opgetreden. Bij cyberdreigingen is er in 2024 sprake van een toename (voorjaar 2024: 55%, december 2024: 63%).

Het percentage dat *spanningen tussen bevolkingsgroepen* als zeer ernstig/catastrofaal ziet, schommelde tussen 2019 en voorjaar 2021 tussen de 25 en 30 procent. In het najaar van 2021 steeg dit percentage naar 36 procent. In de daaropvolgende periode ervaarde rond de vier op de tien spanningen tussen bevolkingsgroepen als zeer ernstig/catastrofaal. In het najaar van 2022 schatte bijna de helft deze gebeurtenis als zeer ernstig/catastrofaal in (47%). Sindsdien is het percentage relatief stabiel. In 2024 is er alleen sprake van ontwikkelingen van beperkte omvang.

2.5 Zorgen over risico's en dreigingen

Figuur 2-12 - Kies nu maximaal vijf gebeurtenissen waar jij je de meeste zorgen om maakt. Basis: alle inwoners van Nederland

Sterke toename zorgen om geopolitieke en militaire dreigingen

In het najaar van 2024 maken inwoners zich de meeste zorgen over cyberdreigingen (52%), geopolitieke en militaire dreigingen (51%) en het stoppen van vitale processen (50%). Van de drie meest genoemde gebeurtenissen laten zowel geopolitieke en militaire dreigingen (+9 procentpunt) als het stoppen van vitale processen (+6 procentpunt) een significante toename zien.

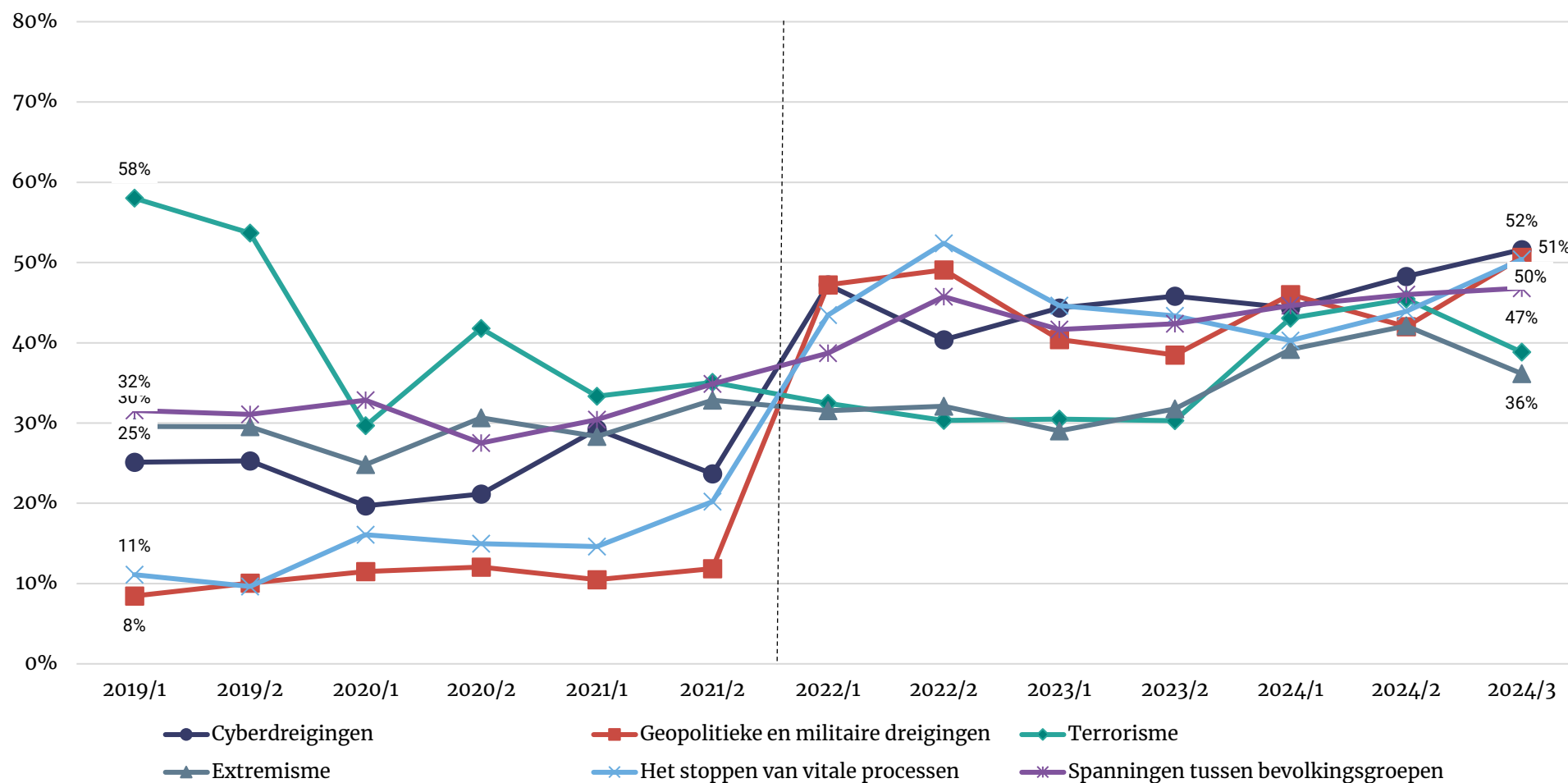
Daarnaast maakt een significant groter deel van de inwoners zich zorgen over:

- economische dreigingen (+6 procentpunt);
- inmenging/beïnvloeding rechtsstaat (+6 procentpunt).

In vergelijking met het najaar van 2024, zijn de zorgen onder inwoners over een aantal gebeurtenissen juist significant gedaald: terrorisme (-6 procentpunt), extremisme (-6 procentpunt), infectieziekte (-7 procentpunt) en georganiseerde criminaliteit (-4 procentpunt).

Het percentage dat zich zorgen maakt over georganiseerde criminaliteit ligt in de huidige meting ook lager ten opzichte van de meting van najaar 2024.

Figuur 2-13 – Zorgen over risico's en dreigingen over de tijd

Zorgen om stoppen vitale processen en geopolitieke en militaire dreigingen het sterkst toegenomen

Figuur 2-13 laat voor zes geselecteerde gebeurtenissen zien hoe groot het percentage is dat zich zorgen maakt in de periode 2019 - 2024. Bij bijna alle getoonde gebeurtenissen is het percentage dat zich zorgen maakt gestegen in de afgelopen zes jaar, met uitzondering van terrorisme.

Bij zowel *cyberdreigingen*, *geopolitieke en militaire dreigingen* als *het stoppen van vitale processen* is het percentage dat zich hierover zorgen maakt het sterkst gestegen tussen de meting van najaar 2021 en voorjaar 2022. Een mogelijke verklaring hiervoor is de inval van Rusland in Oekraïne in februari 2022. Bij cyberdreigingen ligt het percentage dat zich hierover zorgen maakt significant hoger dan in de metingen van najaar 2022 - voorjaar 2024.

Bij zorgen om *geopolitieke en militaire dreigingen* is tussen de najaarsmeting 2023 en de voorjaarsmeting 2024 een stijging te zien. Ten opzichte van de najaarsmeting van 2024 laat geopolitieke en militaire dreigingen in december '24 de sterkste stijging in zorgen zien van alle gebeurtenissen (van 42% naar 51%). Het huidige percentage ligt daarmee weer ongeveer op het niveau van de piek in de metingen van 2022.

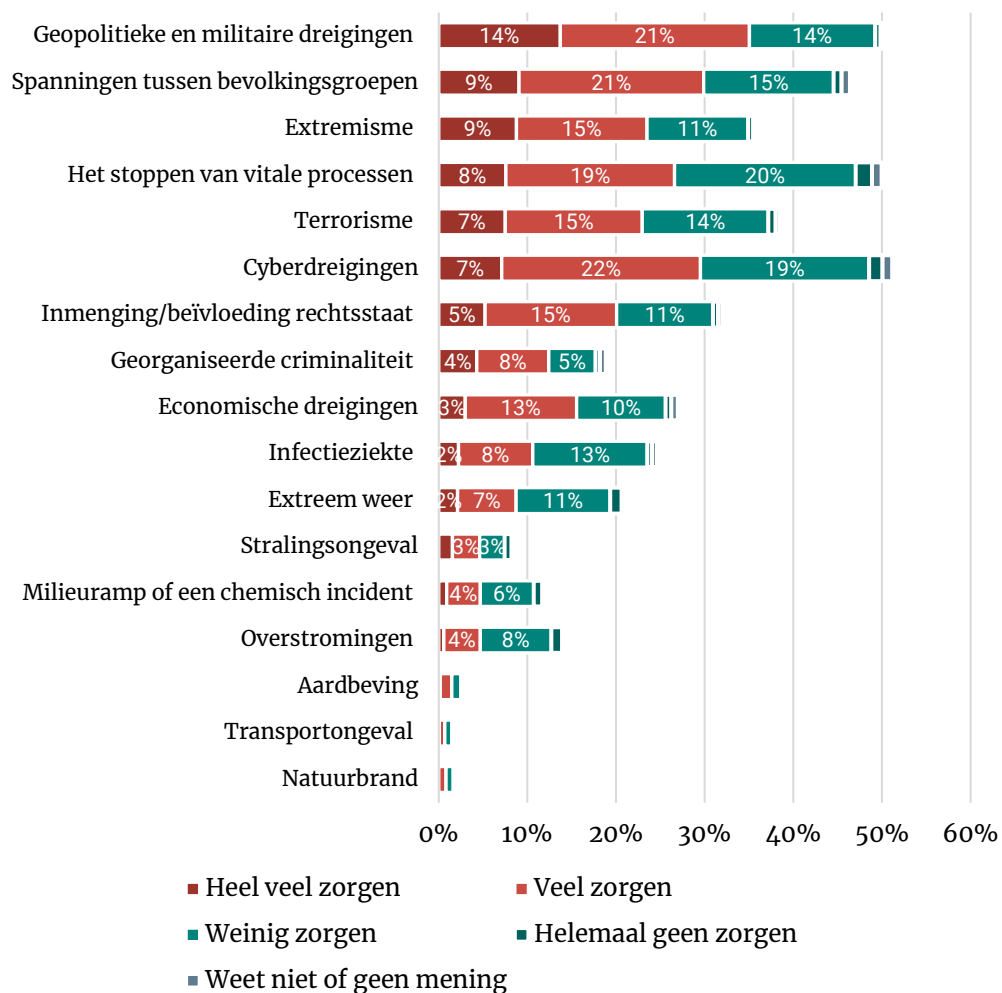
De zorgen over *spanningen tussen bevolkingsgroepen* vertoonden tussen het voorjaar van 2022 en het najaar van 2022 een toename (van 42% naar 50%). Na het najaar van 2022 blijft dit percentage stabiel en vanaf het najaar van 2023 is weer een lichte stijging te zien, die inmiddels redelijk is gestabiliseerd.

Het percentage dat zich zorgen maakt over *terrorisme* nam na 2019 sterk af, van 54 procent in het najaar van 2019 naar 30 procent in het voorjaar van 2020, waarna het een tijd lang stabiel bleef. Tussen najaar 2023 en najaar 2024 was er een stijging in de zorgen om terrorisme (van 30 naar 45%), maar in de huidige meting trad er juist weer een daling op.

De zorgen om *extremisme* laten een vergelijkbaar beeld zien. Hier is het percentage dat zich zorgen maakt tussen het najaar van 2023 en 2024 ook toegenomen (van 32% naar 42%) en vond er in de huidige meting juist weer een significante daling plaats.

Zorgen over eigen veiligheid en die van naasten

Figuur 2-14 - Hoeveel zorgen maak jij je op dit moment over de veiligheid van jezelf en je familie en vrienden door onderstaande gebeurtenissen? Je krijgt hier de risico's en dreigingen te zien waar jij je de meeste zorgen over maakt (maximaal 5). Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

Meeste zorgen om geopolitieke en militaire dreigingen als het gaat om eigen veiligheid

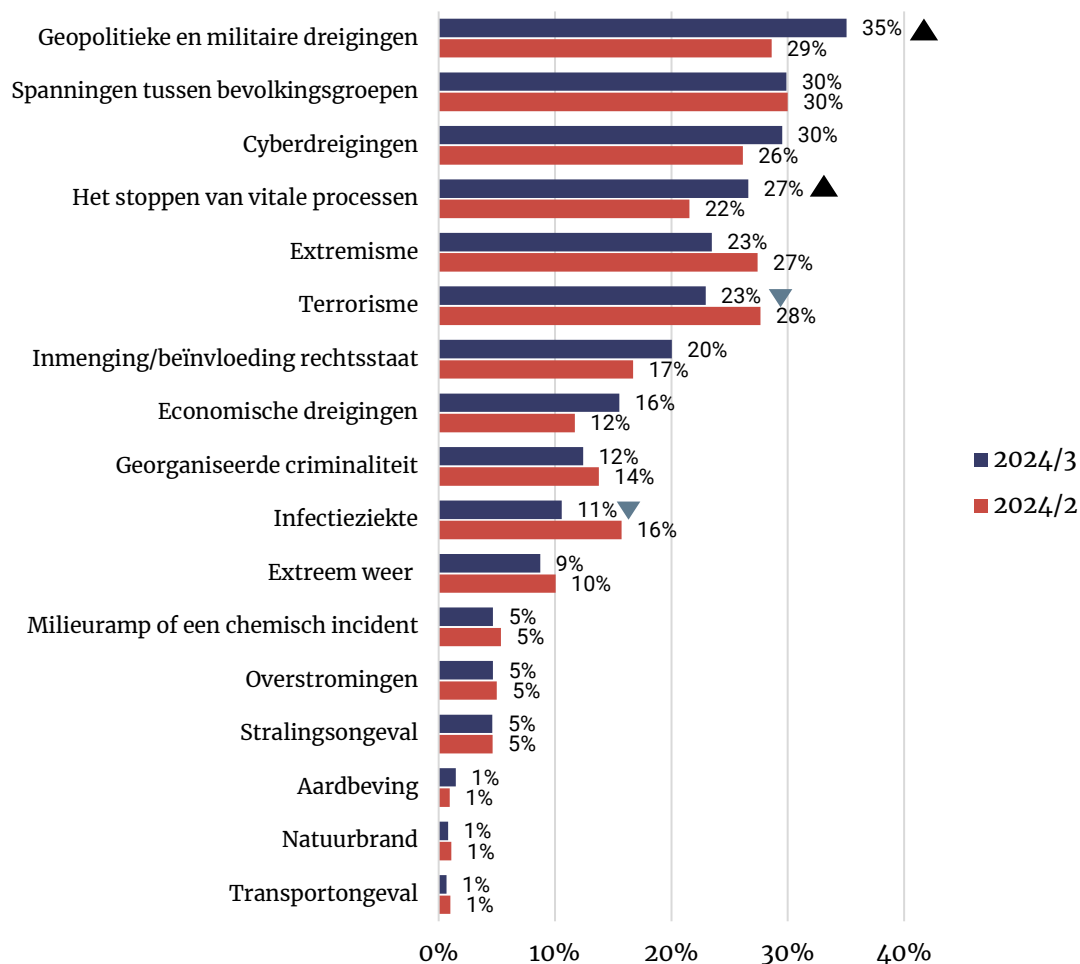
Figuur 2-14 geeft weer hoe groot het percentage van alle inwoners is dat zich zorgen maakt om hun eigen veiligheid en die van hun vrienden en familie. Inwoners maken zich de meeste zorgen om geopolitieke en militaire dreigingen. Veertien procent maakt zich heel veel zorgen hierover en 21 procent veel.

Over natuurbranden, aardbevingen en transportongevallen zijn inwoners het minst bezorgd als het gaat om hun eigen veiligheid en die van hun omgeving.

Zorgen om eigen veiligheid en die van naasten in vergelijking vorige meting

Figuur 2-15 - Hoeveel zorgen maak jij je op dit moment over de veiligheid van jezelf en je familie en vrienden door onderstaande gebeurtenissen? Je krijgt hier de risico's en dreigingen te zien waar jij je de meeste zorgen over maakt (% (heel) veel zorgen).

Basis: alle inwoners van Nederland

Zorgen toegenomen over geopolitieke en militaire dreigingen

Ruim een derde (35%) maakt zich zorgen over geopolitieke en militaire dreigingen als het gaat om de eigen veiligheid en die van hun naasten. Dit is toegenomen ten opzichte van de vorige meting. Inwoners zijn zich ook meer zorgen gaan maken over het stoppen van vitale processen (van 22% naar 27%). Inwoners maken zich, ten opzichte van de najaarsmeting 2024, juist minder zorgen om terrorisme en infectieziekten.

Het percentage dat zich (heel) veel zorgen maakt om hun eigen veiligheid, als het gaat om geopolitieke en militaire dreigingen, was in de voorjaarsmeting van 2024 31 procent (geen significant verschil t.o.v. de huidige meting).

Het percentage dat zich zorgen maakt over terrorisme en extremisme is weer op het niveau van voorjaar 2024; 24 procent maakte zich toen (heel) veel zorgen over terrorisme en 22 procent maakte zich toen heel veel zorgen om extremisme. Op de langere termijn liggen de zorgen over extremisme en terrorisme in de huidige meting alsnog hoger dan in de periode voorjaar 2022 - najaar 2023.

2.6 Uitkomsten open antwoorden zorgen risico's en dreigingen

De open vraag 'Waarover maak je je zorgen, als je denkt aan risico's en dreigingen voor de nationale veiligheid?' is gesteld voorafgaand aan de lijst met gebeurtenissen die een dreiging kunnen vormen voor de nationale veiligheid. Respondenten konden maximaal vijf open antwoorden geven. Deze antwoorden zijn geanalyseerd en gekwantificeerd met behulp van het programma Atlas.ti. De onderstaande woordenwolk geeft de woorden die voorkomen in de genoemde antwoorden weer. Hoe groter het woord, hoe vaker deze voorkomt in de open antwoorden².

Figuur 2-16 - Woordenwolk antwoorden "Waarover maak je je zorgen, als je denkt aan risico's en dreigingen voor de nationale veiligheid?"

² Stopwoorden, lidwoorden en werkwoorden zijn verwijderd uit de woordenwolk

Oorlog i.c.m. Rusland belangrijkste zorg

De termen 'oorlog' en 'Rusland' springen duidelijk uit de genoemde antwoorden. Inwoners die zich zorgen maken om oorlog maken zich met name zorgen om de oorlog tussen Rusland en Oekraïne en het onzekere verloop hiervan. Men is bang voor een uitbreiding van deze oorlog naar de rest van Europa of zelfs Nederland. Ook de invloed van Nederland in deze oorlog baart sommige inwoners zorgen. Opvallend is dat Israël nauwelijks voorkomt in de open antwoorden.

Maatschappelijke spanningen in samenleving (polarisatie)

Naast internationale bedreigingen voor de nationale veiligheid, komen ook veel antwoorden voorbij die zich richten op maatschappelijke spanningen in de Nederlandse samenleving zelf. Deze zorgen uit zich met name in zorgen over polarisatie, verharding en tegenstellingen. Deze mensen zien dat groepen steeds meer tegenover elkaar komen te staan en dat het moeilijk is om nog goed met elkaar in gesprek te gaan. Sommige respondenten noemen expliciet de rol van de politiek en de overheid hierin.

Politieke klimaat en regering

Er spelen bij respondenten zorgen over het (rechtse) politieke klimaat en de regering in Nederland. Ook noemen sommigen het politieke klimaat in de Verenigde Staten (Trump, VS) als zorg.

Aanslagen en explosies

In de open antwoorden komt de angst voor aanslagen ook naar voren. Inwoners noemen *aanslagen* in algemene zin, zonder context. Wanneer inwoners wel context geven is te zien dat ze zich zorgen maken over aanslagen op huizen, met explosieven of vuurwerk. Dit is niet gek, gezien het incident in Tarwekamp (7 december), dat nét voor de dataverzameling plaatsvond. De term 'explosies' wordt vaak los genoemd, maar ook in de context met woonhuizen.

Zorgen om immigratie en asiel

Zorgen om asiel komen ook terug in de open antwoorden. Deze zorgen gaan met name over de hoeveelheid vluchtelingen, asielzoekers en immigranten die naar Nederland komen.

Depart	To/Remarks	Platform/Train	12:18
12:14	Eindhoven Centraal +5 via Breda	6 Intercity hulpdiensten	
12:17	Dordrecht via Blaak, Rotterdam Z., Lombardijen	8 Sprinter	
12:18	Den Haag Centraal via Delft, Den Haag HS	12 Intercity	
12:20	Utrecht Centraal via Alexander, Gouda	15 Intercity	
12:21	Lelystad Centrum via Delft, Den Haag HS, Schiphol Airport →	9 Intercity	

Depart	To/Remarks
12:21	Vlissingen
12:22	Breda
12:24	Ams
12:24	Uitge
12:25	Den H
12:26	Dordre
12:35	Den Ha

NL-Alert
 NL-Alert 2-12-2024 12:00 TESTBERICHT. De overheid waarschuwt je tijdensnoodsituaties via NL-Alert. Je leest dan wat je moet doen en waar je meer informatie kan vinden. Kijk voor meer informatie op www.crisis.nl/testbericht *** TEST MESSAGE Netherlands Government Public Warning System. No action required. More information at www.crisis.nl/testbericht

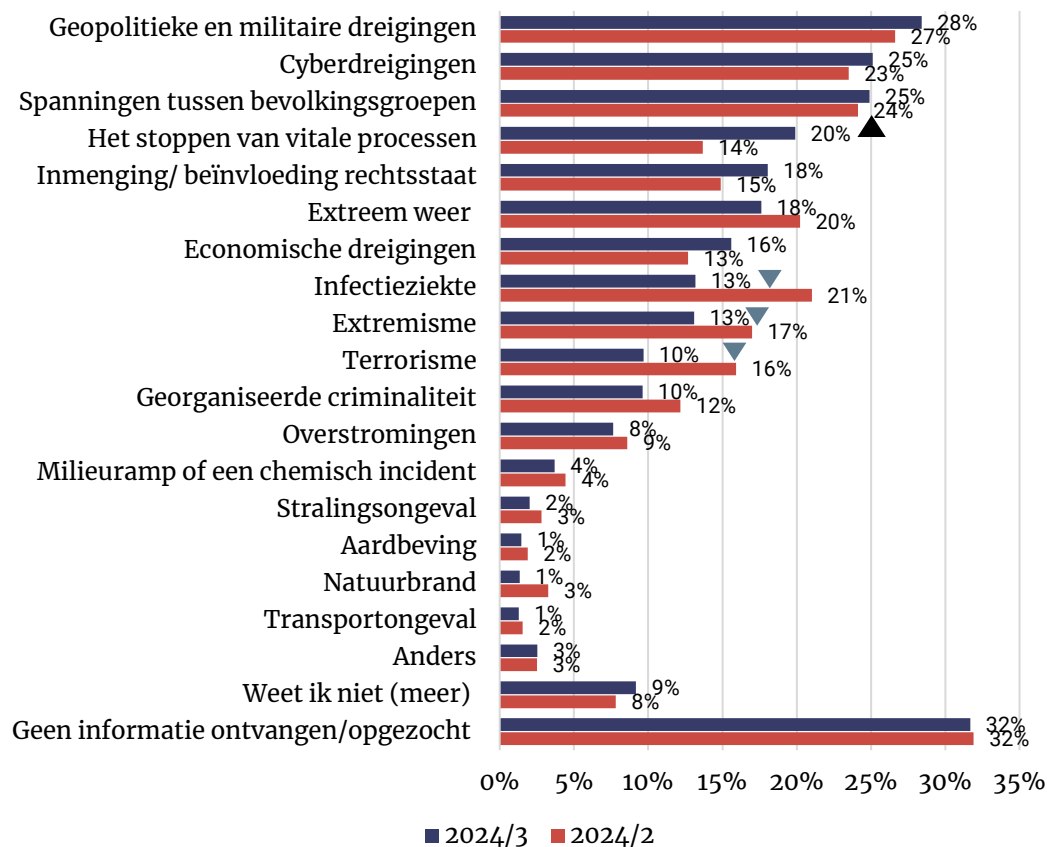
3. Voorbereiding op handelen bij risico's

3 Voorbereiding op handelen bij risico's

3.1 Opzoeken of ontvangen van informatie over risico's en dreigingen

Figuur 3-1 - Heb je in het afgelopen jaar over deze risico's en dreigingen informatie ontvangen of opgezocht?

Basis: alle inwoners van Nederland

Meer informatie opgezocht of ontvangen over het stoppen van vitale processen

In totaal hebben bijna zeven van de tien inwoners (68%) informatie opgezocht of ontvangen over minimaal één van de zeventien gebeurtenissen. Het deel van de inwoners dat *geen* informatie opzoekt of ontving is gelijk gebleven aan de vorige meting (32%) en de meting van het voorjaar 2024 (33%, niet in de figuur).

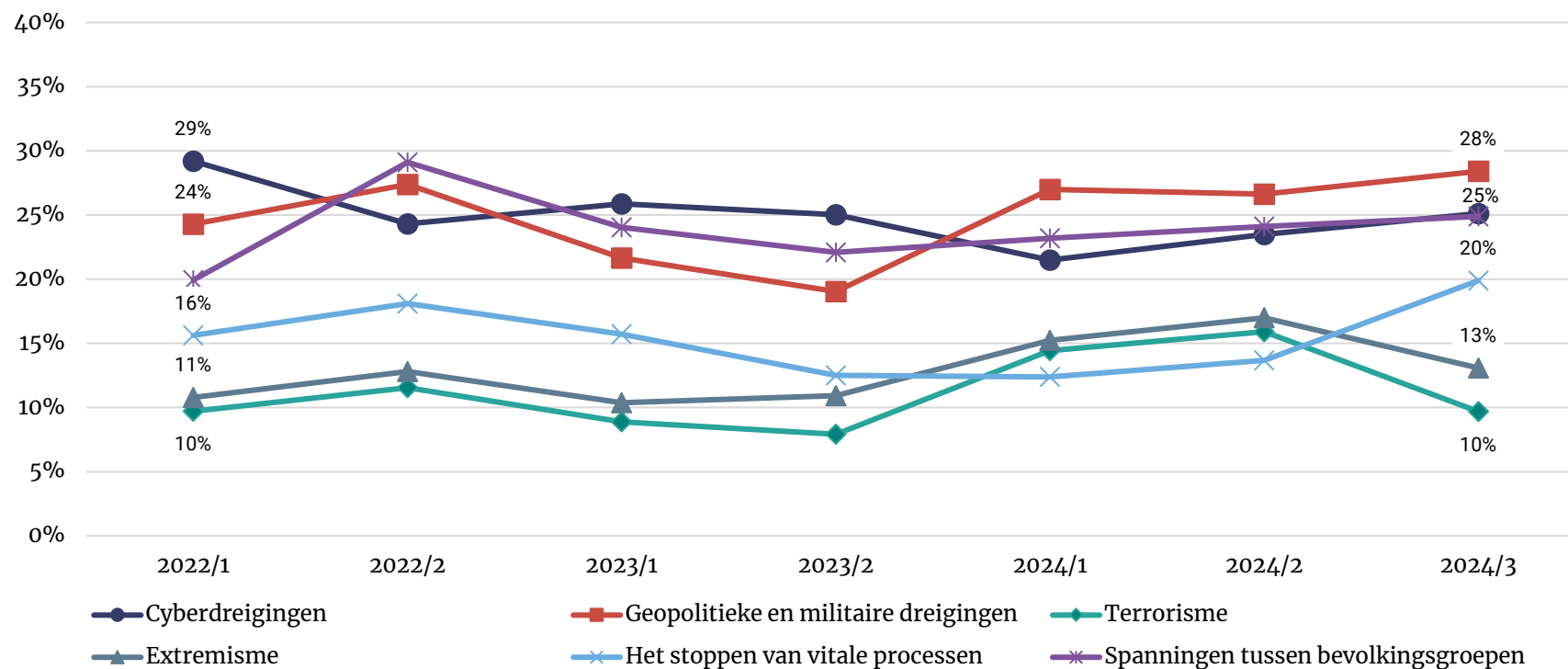
Inwoners hebben het afgelopen jaar relatief gezien de meeste informatie opgezocht of ontvangen over geopolitieke en militaire dreigingen. Bijna één op de drie inwoners (28%) zocht naar informatie hierover of kreeg informatie. Een kwart zocht of kreeg informatie over cyberdreigingen (25%) en spanningen tussen bevolkingsgroepen (25%).

In vergelijking met de vorige meting ontving of zocht een groter deel van de inwoners informatie over het stoppen van vitale processen (20% t.o.v. 14%).

Een kleiner deel zocht informatie op of kreeg informatie over infectieziekten, extremisme en terrorisme.

Figuur 3-2 – Informatie opzoeken of ontvangen over de tijd

Basis: alle inwoners van Nederland

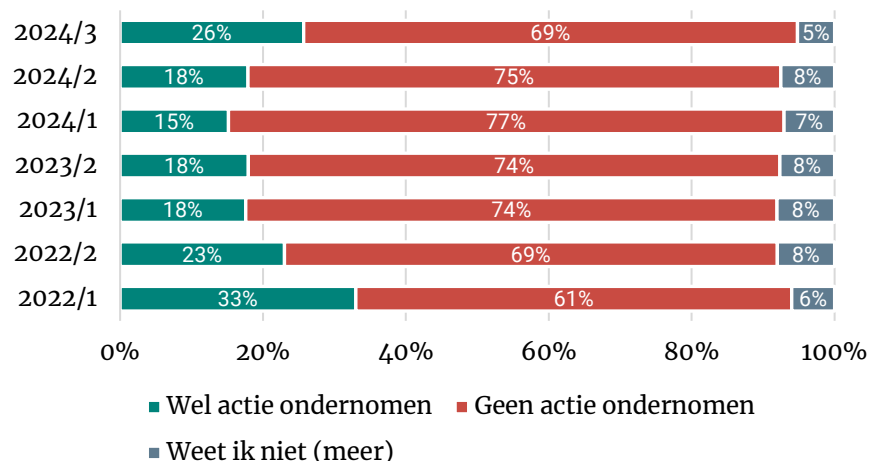
Informatiezoekgedrag over geopolitieke en militaire dreigingen toegenomen na eerdere lange daling

Figuur 3-2 laat de langetermijn-trend zien van het percentage inwoners dat over een zestal van gebeurtenissen informatie opzoekt of ontving. Uit deze figuur blijkt dat de meeste dalingen in informatiezoekgedrag zichtbaar zijn tussen de najaarsmeting 2022 en de voorjaarsmeting 2023.

Op de langere termijn (voorjaar 2022 tot en met de huidige meting) is er alleen een daling te zien in het percentage inwoners dat informatie over *cyberdreigingen* opzoekt (4 procentpunt). Voor *terrorisme* en *extremisme* is juist te zien dat het percentage dat informatie opzoekt tussen najaar 2023 en najaar 2024 is toegenomen. In de huidige meting zijn deze percentages weer gedaald.

3.1 Wel of geen actie ondernomen

Figuur 3-3 – Heb je actie ondernomen om zo beter voorbereid te zijn op risico's en dreigingen? Basis: alle inwoners van Nederland

Percentage dat actie onderneemt is toegenomen

In de huidige meting geven zeven op de tien inwoners aan dat ze *geen* actie ondernomen hebben om beter voorbereid te zijn op risico's en dreigingen (Figuur 3-3). Ruim een kwart (26%) ondernam *wel* actie. Het aandeel dat *geen* actie onderneemt, was tot de voorjaarsmeting van 2024 aan het stijgen (van 61 procent in het voorjaar van 2022 naar 77 procent twee jaar later). Dit aandeel is in de huidige meting weer afgenomen en ligt nu weer op het niveau van de najaarsmeting 2022. Het percentage dat *wel* actie onderneemt is in de huidige meting ten opzichte van de metingen van voorjaar 2023 tot en met najaar 2024 significant toegenomen. De toename

tussen de najaarsmeting 2024 en de huidige meting, is ook significant.

Inwoners ondernemen actie door inslaan van spullen

Inwoners konden door middel van een open vraag aangeven welke actie zij ondernamen. Een deel heeft noodvoorraden aangelegd (zoals voedsel, water en medicatie) of heeft andere noodvoorwerpen in huis gehaald (zoals een radio, zaklamp of aggregaat). Daarnaast geven sommige inwoners aan dat zij zichzelf beschermen tegen digitale dreigingen. Ook komen zuiniger leven en besparen veel voorbij in de open antwoorden. Tenslotte zijn er nog inwoners die aangeven dat ze zich inlezen over allerlei onderwerpen om zich zo te beschermen tegen risico's en bedreigingen.

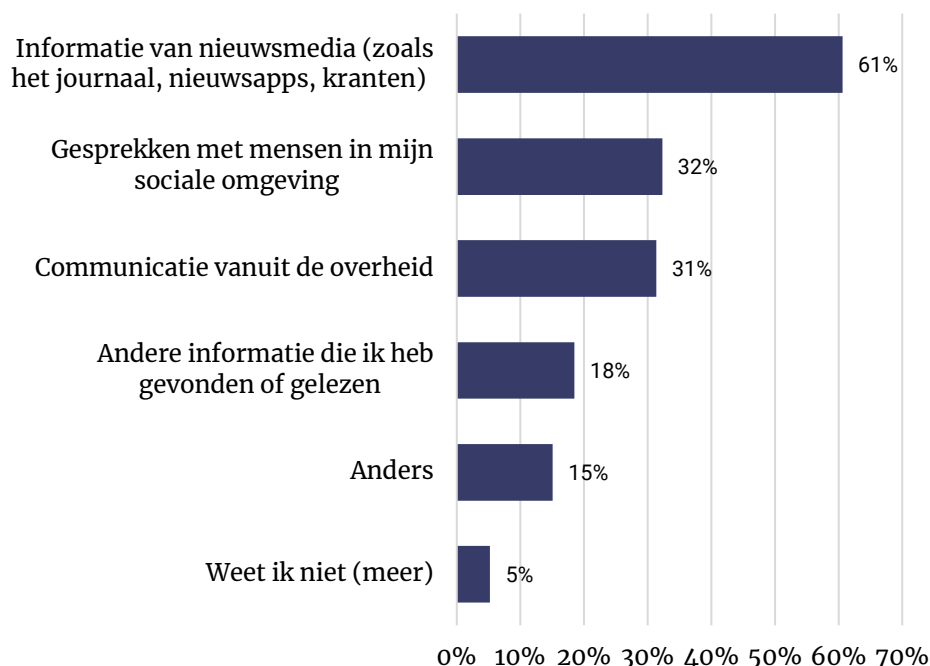
Enkele quotes ter illustratie:

- “Meer informatie gelezen en begonnen met voorbereiden op een eventuele chaos die uitbreekt mochten we zonder gas, elektriciteit en water komen te zitten.”
- “Voldoende eten/drinken in huis. Nog betere beveiliging voor computer, tablets en mobieltjes. Zo min mogelijk persoonlijke informatie online zetten.”
- “Wachtwoorden aangepast en voorzichtiger op internet. Informatie over een noodpakket opgezocht waarvan ik een deel heb verzameld.”
- “Contant geld in huis en een voorraad voedsel en water, kaarsen en batterijen in huis gehaald. Twijfel nog over een noodpakket.”
- “Nog paar dingen extra gekocht voor in het noodpakket zodat dit beter up to date is.”
- “Noodpakket in huis, onafhankelijk geworden van energielevering.”
- “Water, kaarsen, batterijen, radio, voedsel, warmte, EHBO-pakket geregeld.”

Nieuwsmedia voornaamste reden om actie te ondernemen

In de huidige meting zijn inwoners voor het eerst gevraagd wat voor hen de redenen waren om actie te ondernemen. Informatie vanuit nieuwsmedia is de meest genoemde reden (61%). Een derde zegt dat gesprekken met mensen in hun sociale omgeving en/of communicatie vanuit de overheid redenen waren om actie te ondernemen.

Figuur 3-4 - Wat was voor jou de reden of waren voor jou de redenen om actie te ondernemen? Meerdere antwoorden mogelijk Basis: inwoners die actie hebben ondernomen (n=265)

Inwoners zijn daarna gevraagd *waarom* dit voor hen de redenen waren om actie te ondernemen. Dit is in een algemene vraag gesteld. Een deel heeft hier antwoord op gegeven. Hieronder lichten we een aantal antwoorden uit. Tussen haakjes staat hoeveel inwoners een inhoudelijk antwoord hebben gegeven.

Personen die antwoord geven waarom ze vanuit informatie van nieuwsmedia actie hebben ondernomen (54 personen), zeggen dat deze informatie ze aan het denken zette en zo 'het zetje' gaf om actie te ondernemen. Hieronder enkele citaten:

- “Ik vond het EO-programma over dagen zonder stroom verhelderend en heb er daarna met vrienden/familie over gepraat.”
- “Altijd aan gedacht, nooit gedaan, door de media-aandacht, nu wel actie ondernomen.”
- “Berichten van uit het nieuws en wat al aan de hand is in Oekraïne, en waarschuwing vanuit de NAVO. En dat Rusland vrij gemakkelijk communicatiekabels kan saboteren.”

De inwoners die hebben aangegeven waarom ze door overheidsinformatie overgegaan zijn tot actie (32 personen), noemen hiervoor redenen dat deze informatie hen extra alarmeerde, ook noemen sommigen dat ze deze informatie als voldoende betrouwbaar zagen om actie te ondernemen:

- “Als vanuit defensie, de overheid en internationale organisaties als de NAVO signalen komen dat je voorbereid moet zijn: dan klinkt dat toch wel serieus en alarmerend.”
- “De overheid is t.a.v. deze onderwerpen betrouwbaar.”
- “Er is echt noodzaak voor, anders communiceert de overheid hier niet over.”

- “Toch belangrijk om een beetje voorbereid te zijn op een calamiteit. Mede door informatie/ waarschuwing vanuit de overheid.”

Als het gaat om gesprekken met anderen, reflecteren inwoners hier niet inhoudelijk op waarom deze gesprekken hebben geleid tot overgaan tot actie.

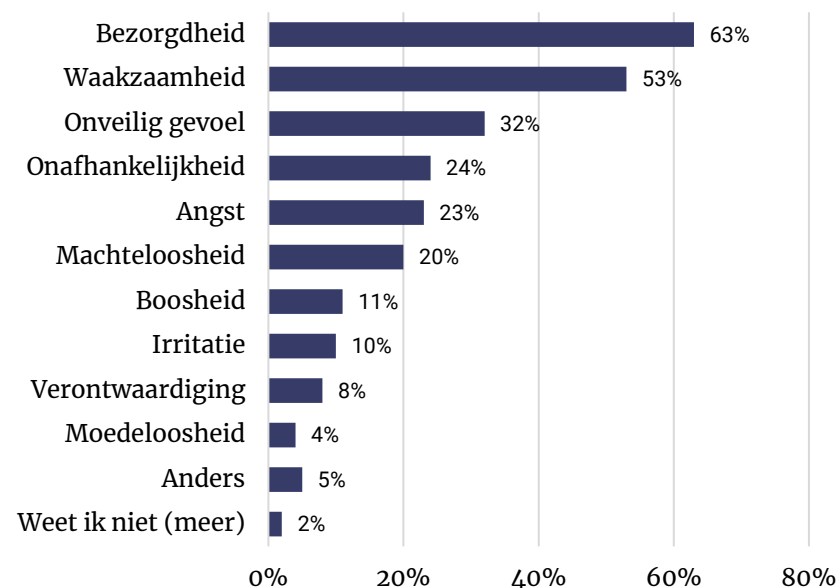
Onder de inwoners die een reden geven waarom andere informatie hen tot actie deed overgegaan (13 personen) valt op dat een aantal personen noemt dat ze de overheid niet vertrouwen.

- “Zorg voor je gezin, veiligheid, voeding. Overheid is leuk maar vertrouw er niet te veel op.”
- “Ik vertrouw de huidige regering niet om problemen op te lossen.”

Bezorgdheid en waakzaamheid leiden tot het ondernemen van actie

We hebben inwoners ook gevraagd wat voor gevoelens er bij hen voor zorgden dat ze actie ondernamen. Bewoners kregen een lijst met gevoelens voorgelegd, ze konden één of meerdere gevoelens selecteren. Bezorgdheid (63%) en waakzaamheid (53%) komen het vaakst bij inwoners op als gevoelens om actie te ondernemen. Eén op de drie inwoners die actie ondernamen geven aan een onveilig gevoel te hebben (32%) en een kwart voelt zich onafhankelijk (24%). Gevoelens die in beperkte mate een rol spelen zijn: boosheid (11%), irritatie (10%), verontwaardiging (8%) en moedeloosheid (4%).

Figuur 3-5 - Welke gevoelens zorgden er bij jou voor dat je actie ondernam?
Basis: inwoners die actie ondernomen hebben (n=265)

Inwoners kregen de vraag waarom deze gevoelens ervoor zorgden dat ze actie ondernamen. Een deel heeft hier antwoord op gegeven. Hieronder lichten we een aantal antwoorden uit bij de top 3 emoties. Tussen haakjes staat hoeveel inwoners een inhoudelijk antwoord hebben gegeven.

Voorbeelden waarom bezorgdheid heeft geleid tot actie (101 personen):

- “Bezorgd voor dreiging. Nooit echt vanuit de overheid zoveel waarschuwingen gehad. Wat gaat er gebeuren?”
- “Bezorgdheid zorgt bij mij voor urgentie en een reden om actie te ondernemen. Waakzaamheid zorgt dat ik die actie daadwerkelijk uitvoer.”
- “Om iets minder bezorgd te zijn/iets gerustgesteld te worden.”

Voorbeelden waarom waakzaamheid heeft geleid tot actie (79 personen):

- “Alert blijven, observeren en analyseren wat er gaande is in de maatschappij en de wereld om ons heen.”
- “Een hond blaft als er iemand het erf betreedt, m.a.w. de wereld om je heen geeft waarschuwingen af: hou er rekening mee!”
- “Je kunt alles afwachten, maar ik ben liever voorbereid.”

Voorbeelden waarom een onveilig gevoel heeft geleid tot actie (79 personen):

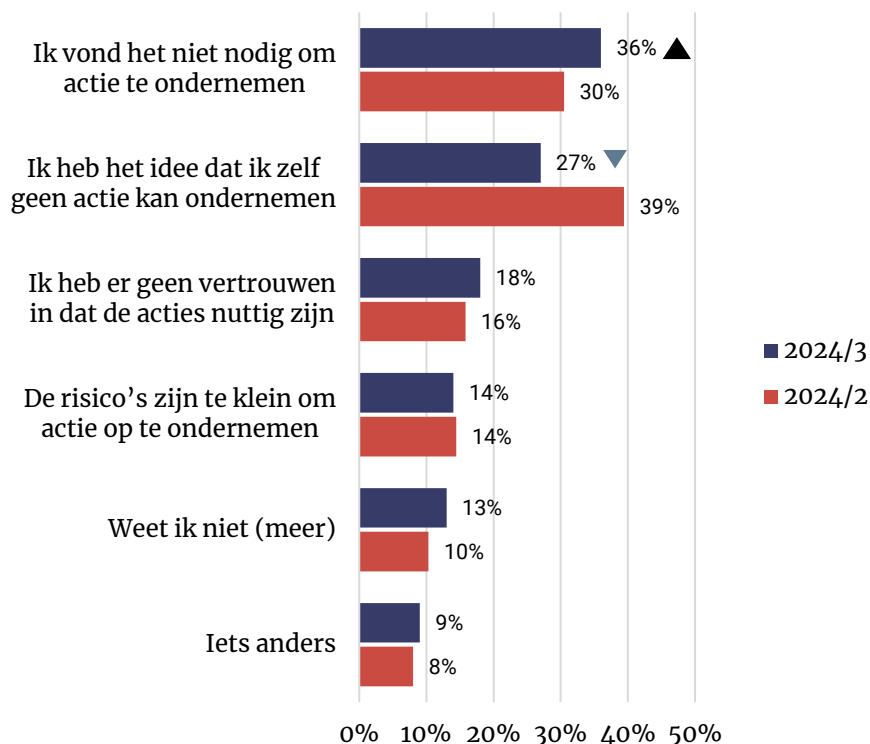
- “Als je goed nadenkt, zou je moeten weten dat de dreigingen heel erg dichtbij zijn. Geen oorlog, maar ook geen vrede!”

- “Je maakt je zorgen dat criminelen op de één of andere manier de hand weten te leggen op login gegevens en zo ook gevoelige zaken kunnen inzien en aanpassen, zonder dat je het door hebt.”
- “Je kan maar beter voorbereid zijn op de gevolgen van een eventuele aanval.”

3.2 Waarom geen actie ondernemen

Figuur 3-6 - Waarom heb je geen actie ondernomen?

Basis: inwoners van Nederland die geen actie hebben ondernomen

Afname in het idee dat men zelf geen actie kan ondernemen

Zeven op de tien inwoners hebben *geen* actie ondernomen om beter voorbereid te zijn op risico's en dreigingen. Aan deze groep is gevraagd waarom zij geen actie ondernamen in het afgelopen jaar.

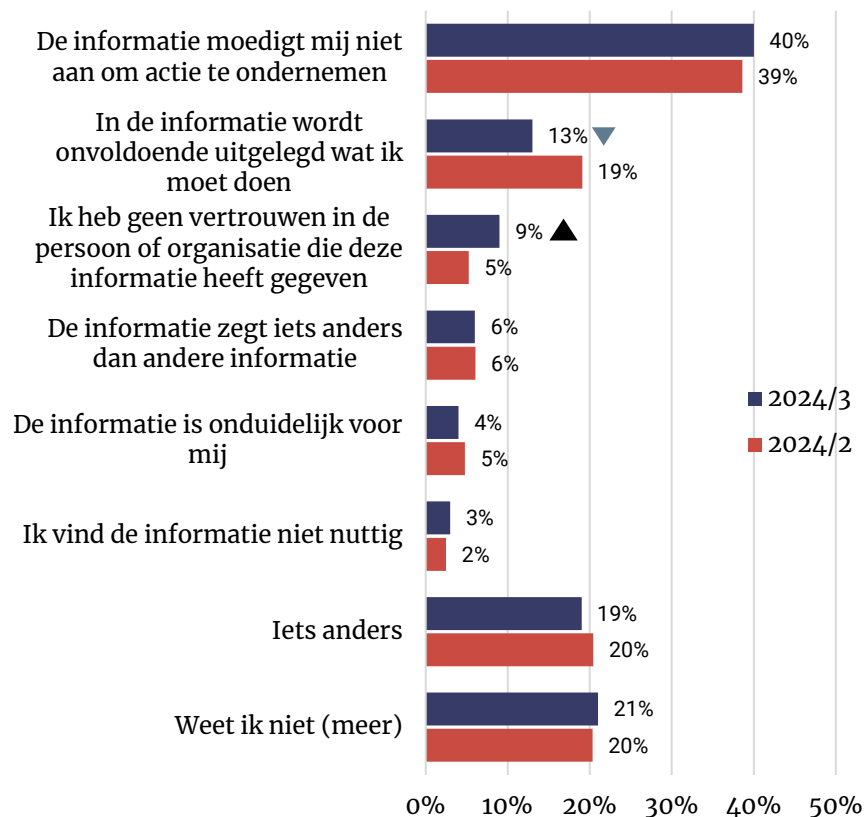
In december 2024 is een duidelijke daling te zien in het aantal inwoners dat geen actie ondernam, omdat ze het idee hebben zelf niets te kunnen doen (van 39% naar 27%). Voorheen was dit meest genoemde reden om geen actie te ondernemen. Nu is de meest genoemde reden dat men het niet nodig vindt (36%). Dit is een significante toename ten opzichte van de najaarsmeting van 2024.

Vanaf de eerste meting in het voorjaar van 2022 neemt het aantal inwoners dat geen actie onderneemt, omdat zij denken *zelf* niks te kunnen doen iedere meting verder af; van 55 procent in 2022 tot 27 procent in de meting van december 2024.

3.3 Wel informatie opgezocht of ontvangen, maar geen actie ondernomen

Figuur 3-7 - Waarom heb je wel informatie opgezocht of ontvangen, maar geen actie ondernomen?

Basis: inwoners van Nederland die wel informatie hebben opgezocht of ontvangen maar geen actie hebben ondernomen

Onvoldoende uitleg speelt minder een rol

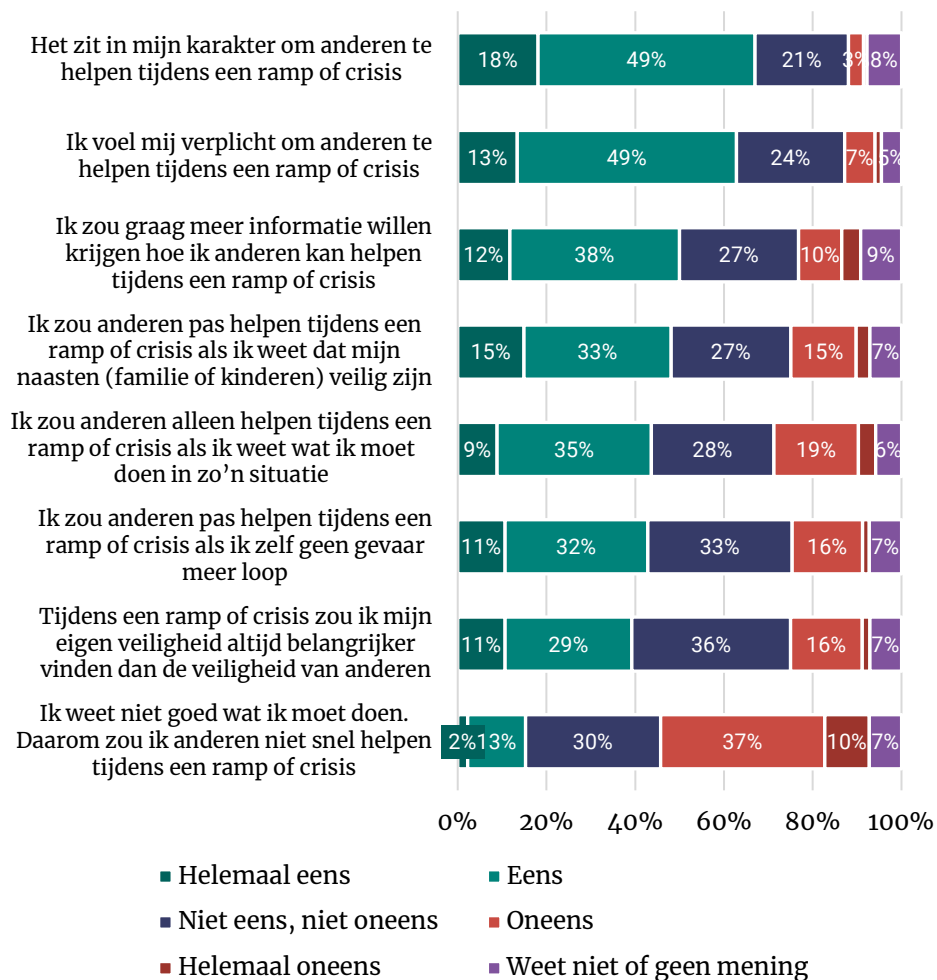
Aan degenen die *wel* informatie hebben ontvangen of opgezocht, maar *geen* actie hebben ondernomen (367 personen) is gevraagd waarom dit het geval was. De vaakst genoemde reden hiervoor is, net als bij voorgaande metingen, dat de informatie niet aanmoedigt om actie te gaan ondernemen.

Op de tweede plek staat het argument *omdat in de informatie onvoldoende wordt uitgelegd wat ik moet doen*. In december 2024 ligt dit percentage echter lager dan in alle andere metingen (sinds najaar 2022).

Negen procent noemt dat ze geen vertrouwen hebben in de organisatie die de informatie verstrekt. Dit percentage ligt hoger dan de metingen sinds het voorjaar van 2023. Het huidige percentage (9%) komt overeen met de meting van najaar 2022 (7%).

3.4 Anderen helpen bij een ramp of crisis

Figuur 3-8 - In hoeverre ben je het eens of oneens met de volgende stellingen? Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

Ruime meerderheid inwoners vindt dat het in hun karakter zit om anderen te helpen

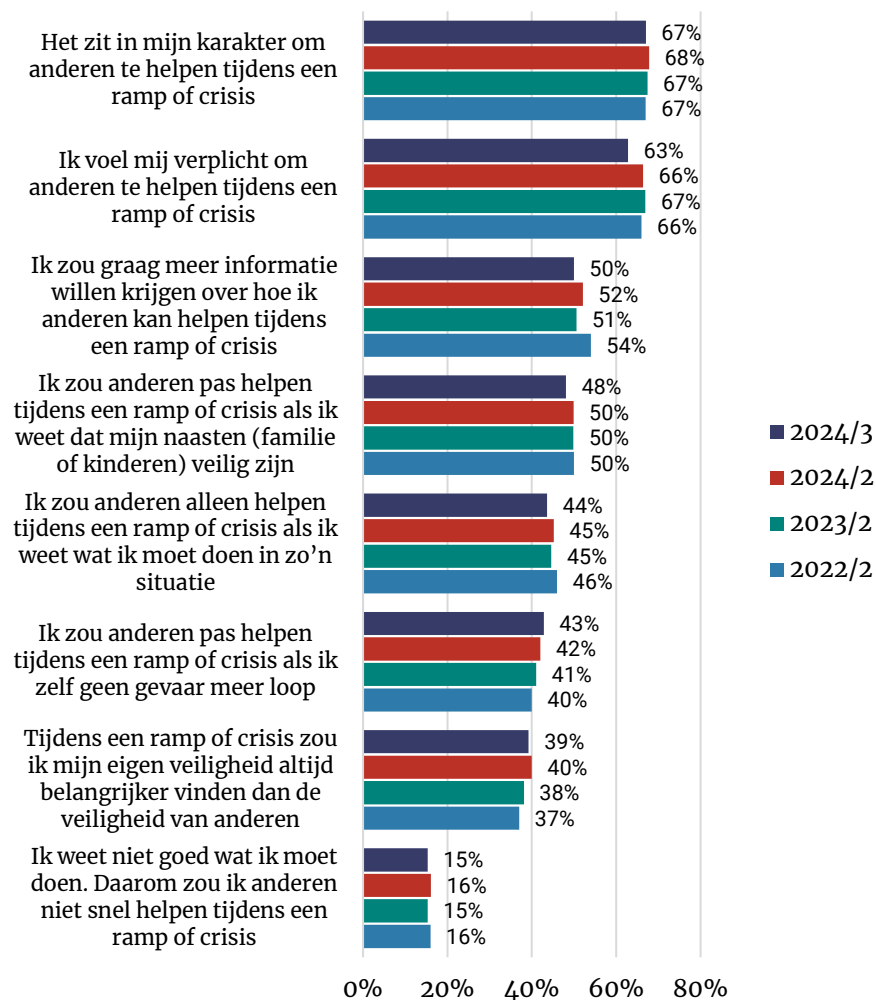
Twee derde van de inwoners geeft aan dat het in hun karakter zit om anderen te helpen tijdens een ramp of crisis (67%), een iets kleiner deel zegt zich verplicht te voelen om anderen te helpen (62%).

De helft van de inwoners zou graag meer informatie willen over hoe zij anderen kunnen helpen tijdens een ramp of crisis (50%). Circa één op de zes weet niet goed wat hij of zij moet doen en zou daarom anderen niet snel helpen tijdens een ramp of crisis (15%), maar bijna de helft van de inwoners geeft aan dat dit juist *niet* het geval is (47%).

Bijna de helft geeft aan anderen pas te helpen als zij zeker weten dat hun familie of kinderen veilig zijn (48%).

Veertig procent geeft aan dat ze hun eigen veiligheid altijd belangrijker vinden dan de veiligheid van anderen.

Anderen helpen in vergelijking tot voorgaande metingen
Figuur 3-9 – In hoeverre ben eens of oneens met de volgende stellingen?
 Basis: alle inwoners van Nederland (% (helemaal) mee eens)

Zelfbeeld over het helpen van anderen zeer stabiel in de afgelopen drie jaar

In figuur 3-9 is de huidige meting vergeleken met de andere najaarsmetingen sinds 2022. Hieruit blijkt dat er in de afgelopen drie jaar geen significante ontwikkelingen zijn.

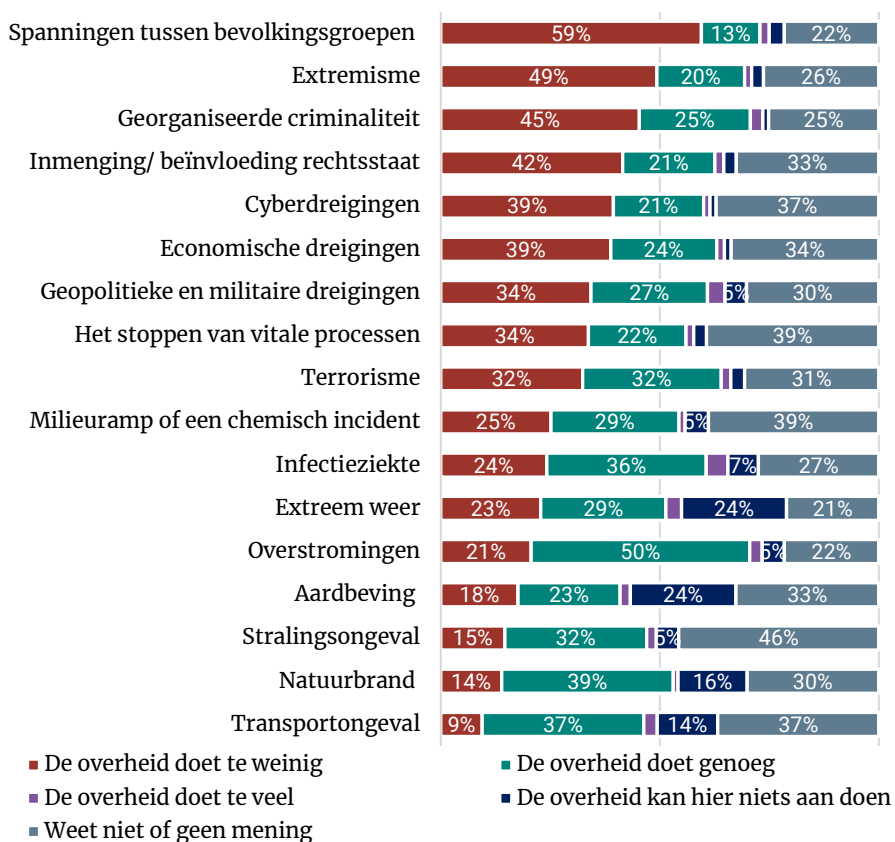
4. Rol van de overheid

4 Rol van de overheid

4.1 Beoordeling inspanning overheid

Figuur 4-1 – In hoeverre vind je dat de Nederlandse overheid voldoende doet om deze risico's en dreigingen te voorkomen?

Basis: alle inwoners van Nederland (n=969)

Zes op de tien inwoners vinden dat de overheid te weinig doet om spanningen tussen bevolkingsgroepen te voorkomen

De dreiging waar de overheid volgens de grootste groep inwoners te weinig aan doet om dit te voorkomen, is spanningen tussen bevolkingsgroepen (59%). Daarna volgen de onderwerpen: extremisme (49% overheid doet te weinig) en georganiseerde criminaliteit (45%).

Ruim vier op de tien (42%) vinden dat de overheid te weinig doet aan de inmenging of beïnvloeding van de democratische rechtsstaat. Daarnaast vinden vier op de tien inwoners (39%) dat de Nederlandse overheid te weinig doet om cyberdreigingen te voorkomen.

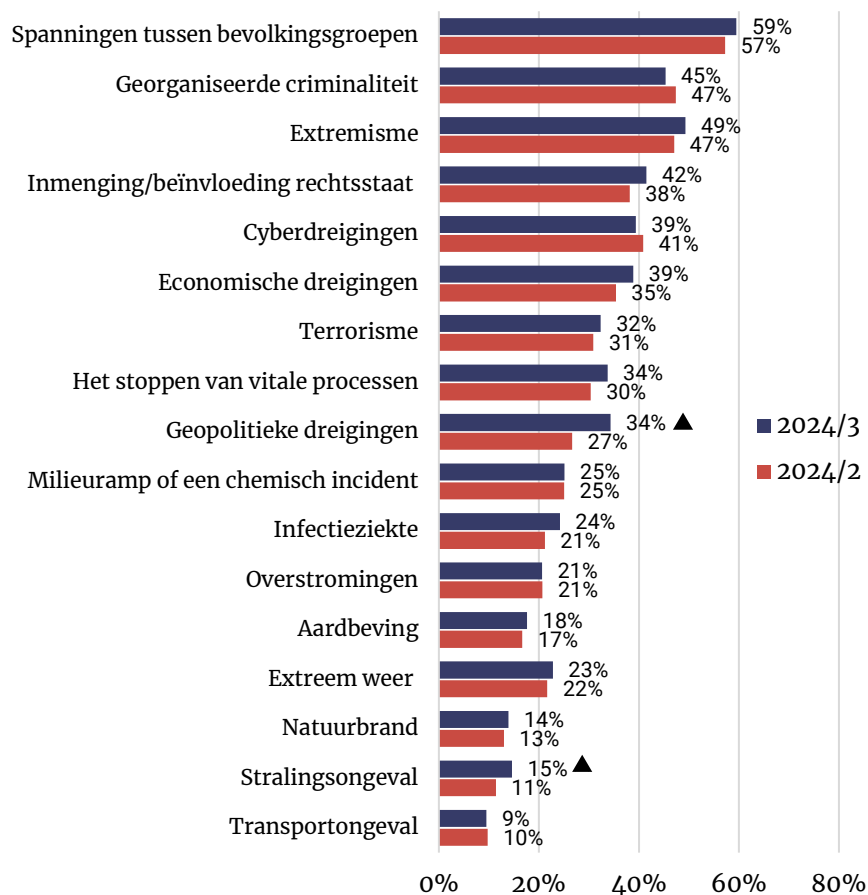
Als het gaat over extreem weer en aardbevingen, denkt een kwart dat de overheid hier niets aan kan doen (beiden 24%). Dit percentage ligt hoger dan bij de andere gebeurtenissen.

Een vrij groot deel van de inwoners vindt het lastig om in te schatten of de overheid voldoende doet om bepaalde risico's en dreigingen te voorkomen. Dit blijkt uit de relatief hoge percentages 'weet niet of geen mening'. Inwoners vinden het voornamelijk lastig om in te schatten of de overheid voldoende doet in het voorkomen van stralingsongevallen (46% 'weet niet'), het stoppen van vitale processen (39% 'weet niet'), chemische incidenten/milieurampen (39% 'weet niet'), transportongevallen (37% 'weet niet') en cyberdreigingen (37% 'weet niet').

Ontwikkeling beoordeling van de overheid

Figuur 4-2 - In hoeverre vind je dat de Nederlandse overheid voldoende doet om deze risico's en dreigingen te voorkomen? (% overheid doet te weinig)

Basis: alle inwoners van Nederland

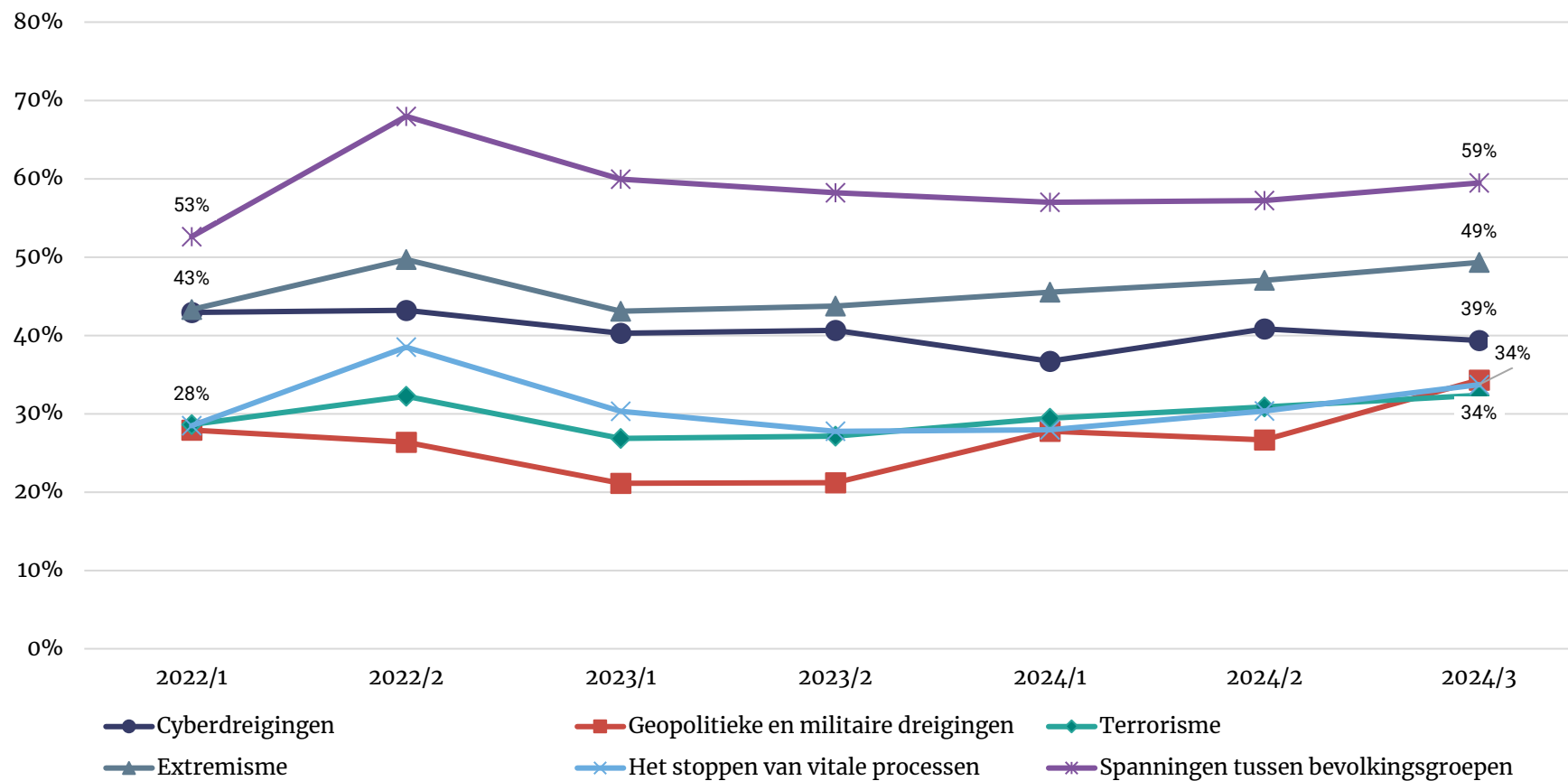

Meer inwoners vinden dat de overheid te weinig doet om geopolitieke dreigingen en stralingsongevallen te voorkomen

Er zijn, ten opzichte van de najaarsmeting van 2024 twee verschillen. Bij twee gebeurtenissen zien we een toename in het percentage inwoners dat van mening is dat de overheid te weinig doet, namelijk geopolitieke dreigingen (van 27% naar 34%) en stralingsongevallen (van 11% naar 15%). Bij geopolitieke dreigingen is een verschuiving te zien van 'de overheid doet genoeg' als meest genoemde antwoord naar 'de overheid doet te weinig' als meest genoemde antwoord.

Figuur 4-3 – Beoordeling inspanningen overheid tijdsreeks (% overheid doet te weinig)*

Basis: alle inwoners van Nederland

*In de voorjaarsmeting van 2022 is de stelling ‘de overheid kan hier niets aan doen’ toegevoegd. Hierdoor kunnen alleen de uitkomsten vanaf deze meting worden weergegeven.

Toenames zichtbaar in percentage inwoners dat vindt dat de overheid te weinig doet

Figuur 4-3 laat zien wat de ontwikkelingen zijn voor een zestal gebeurtenissen als het gaat om de beoordeling van de inzet van de overheid om deze te voorkomen (percentage de overheid doet te weinig).

De ontwikkeling van *extremisme*, *het stoppen van vitale processen*, *terrorisme* en *spanningen tussen bevolkingsgroepen* laat een vergelijkbaar beeld zien. Voor al deze gebeurtenissen was er sprake van een piek in de meting van najaar 2022 in het percentage inwoners dat vond dat de overheid hier te weinig aan doet. Waarna het percentage in de meting van het voorjaar 2023 weer duidelijk daalde. Bij *extremisme* en *terrorisme* is het percentage vervolgens weer toegenomen, waardoor de huidige percentages significant hoger liggen dan in de meting van voorjaar 2023.

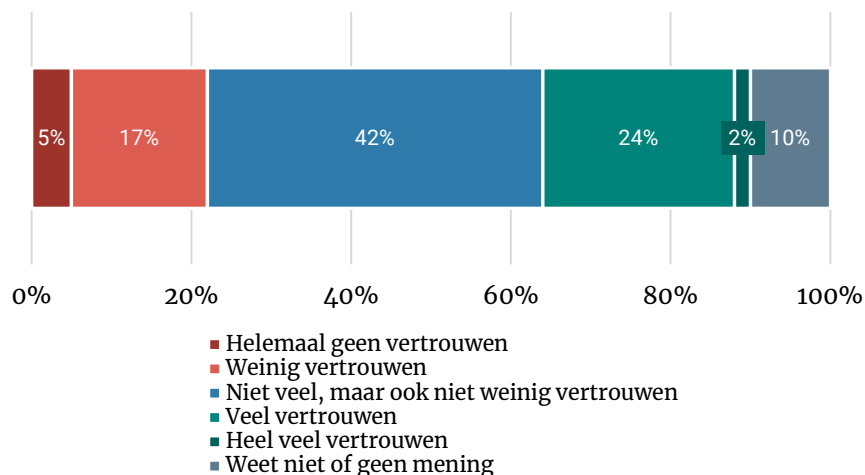
Bij het stoppen van vitale processen ligt het percentage sinds 2023 rond de 30 procent. Er is echter wel een stijging zichtbaar wanneer we december 2024 (34%) vergelijken met voorjaar 2024 (28%).

Bij spanningen tussen bevolkingsgroepen is het beeld vanaf het voorjaar van 2023 stabiel.

4.2 Vertrouwen informatievoorziening

Figuur 4-4 – Hoeveel vertrouwen heb je in de informatievoorziening van de overheid bij een ramp of crisis?

Basis: alle inwoners van Nederland (n = 969)

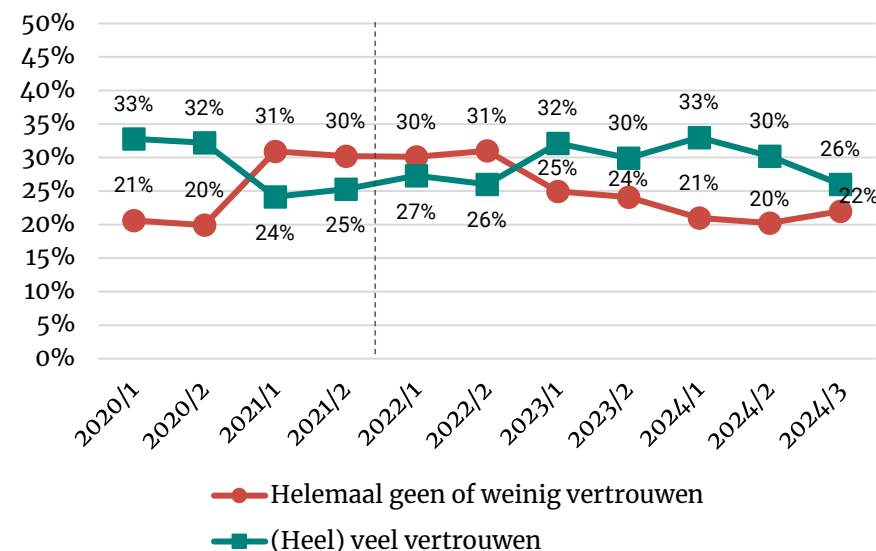

Een kwart van de inwoners heeft vertrouwen in de informatievoorziening van de overheid

Een kwart van de inwoners (26%) geeft aan vertrouwen te hebben in de informatievoorziening van de overheid als er zich een ramp of crisis voordoet, een klein deel (2%) heeft *heel veel* vertrouwen. Ruim een vijfde (22%) heeft *weinig* of *helemaal geen* vertrouwen in de informatievoorziening van de overheid.

Figuur 4-5 – Hoeveel vertrouwen heb je in de informatievoorziening van de overheid bij een ramp of crisis? (meerjarentrend)

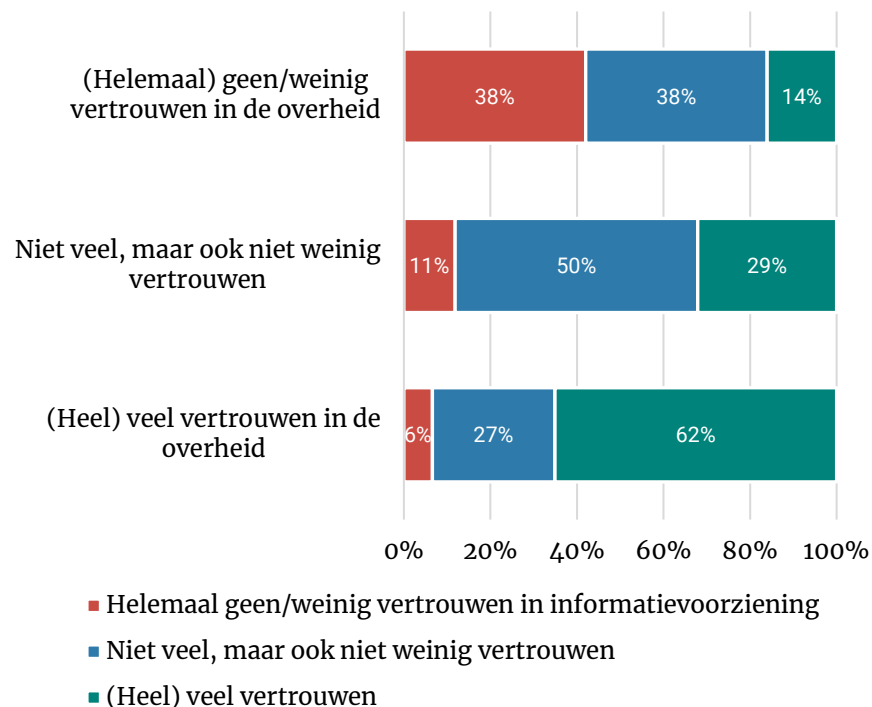
Basis: alle inwoners van Nederland

Vertrouwen informatievoorziening overheid in december 2024 lager dan in voorjaar 2024

In 2024 is een dalende trend te zien in het aantal inwoners dat veel of heel veel vertrouwen heeft in de informatievoorziening van de overheid; van 33 procent in de voorjaarsmeting naar 26 procent in december. Het percentage dat helemaal geen of weinig vertrouwen heeft is in 2024 echter niet gestegen, daarentegen is het percentage 'weet niet/geen mening' wel gestegen (van 7% naar 10%).

Figuur 4-6 – Vertrouwen in de overheid afgezet tegen vertrouwen in informatievoorziening overheid bij ramp of crisis

Vertrouwen van inwoners in de overheid hangt samen met vertrouwen in informatievoorziening van de overheid bij een ramp

In paragraaf 2.1 is gerapporteerd over het vertrouwen in de overheid in het algemeen. Hieruit bleek dat twaalf procent van de inwoners (heel) veel vertrouwen heeft in de overheid in het algemeen.

Figuur 4-6 toont het vertrouwen in de overheid in het algemeen afgezet tegen het vertrouwen in de informatievoorziening van de overheid bij een ramp of crisis. Van de inwoners die veel of heel veel vertrouwen hebben in de overheid in het algemeen, hebben zes op de tien (62%) ook (heel) veel vertrouwen in de informatievoorziening. Andersom geldt dat inwoners die helemaal geen of weinig vertrouwen hebben in de overheid, ook weinig vertrouwen hebben in de informatie die de overheid verspreidt in het geval van een ramp of een crisis (38%).

Bijlagen

Bijlage A Overzicht barometers

Meting		Doorlooptijd	Respons	Uitvoerder
1. Voorjaar 2019	2019/1	14 maart – 18 maart 2019	838	Motivaction
2. Najaar 2019	2019/2	10 december – 14 december 2019	818	Motivaction
3. Zomer 2022	2020/1	31 augustus – 7 september 2020	806	Motivaction
4. Najaar 2020	2020/2	10 december – 16 december 2020	803	Motivaction
5. Voorjaar 2021	2021/1	29 april – 4 mei 2021	824	Motivaction
6. Najaar 2021	2021/2	20 oktober – 31 oktober 2021	812	Motivaction
7. Voorjaar 2022	2022/1	22 april – 6 mei 2022	2.290	I&O Research
8. Najaar 2022	2022/2	5 oktober – 19 oktober 2022	5.863	I&O Research
9. Voorjaar 2023	2023/1	22 maart – 3 april 2023	1.558	I&O Research
10. Najaar 2023	2023/2	25 augustus – 11 september 2023	5.037	I&O Research
11. Voorjaar 2024	2024/1	22 maart - 8 april 2024	2.242	Ipsos I&O
12. Najaar 2024	2024/2	29 augustus - 22 september 2024	5.111	Ipsos I&O
13. Extra meting	2024/3	16 en 23 december 2024	969	Ipsos I&O

Bijlage B Berekening omrekenfactoren

Splitrun 2024/2

Wijziging in de gebeurtenis 'spanningen tussen bevolkingsgroepen'.

De oude beschrijving: *bijvoorbeeld door kansenongelijkheid, toenemende verschillen in inkomen en vermogen, door grote stromen vluchtelingen en migranten of door grote meningsverschillen over klimaatverandering, opwekken van zonne-/windenergie en stikstof, wat tot agressie en geweld kan leiden.*

De nieuwe beschrijving: *discussies in de samenleving die tot agressie of geweld kunnen leiden, bijvoorbeeld over kansenongelijkheid, toenemende verschillen in inkomen en vermogen, door stromen vluchtelingen en migranten of door grote meningsverschillen over klimaatverandering of stikstof.*

Hieronder staat een lijst van gebeurtenissen die een risico of een dreiging kunnen vormen voor de nationale veiligheid.

Geef per gebeurtenis aan hoe waarschijnlijk of onwaarschijnlijk je het vindt dat deze zich voordoet.

Spanningen tussen bevolkingsgroepen

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
Zeer onwaarschijnlijk	1,82%	1,89%	1,04
Niet waarschijnlijk	14,94%	8,65%	0,58
Enigszins waarschijnlijk	34,16%	29,72%	0,87
Waarschijnlijk	29,37%	34,17%	1,16
Zeer waarschijnlijk	18,67%	23,98%	1,28
Weet niet of geen mening	1,05%	1,59%	1,52

Hoeveel kennis heb jij van risico's en dreigingen voor de nationale veiligheid?

Spanningen tussen bevolkingsgroepen

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
1 - Ik heb helemaal geen kennis	11,17%	9,56%	0,86
2	12,81%	10,36%	0,81
3	17,58%	16,64%	0,95
4	22,54%	23,76%	1,05
5	20,12%	20,47%	1,02
6	10,25%	12,20%	1,19
7 - Ik heb volledige kennis	3,05%	3,23%	1,06
Weet ik niet	2,49%	3,78%	1,52

Als de onderstaande gebeurtenissen zich zouden voordoen, hoe ernstig is dat voor de Nederlandse samenleving?

Spanningen tussen bevolkingsgroepen

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
Beperkt (niet zo ernstig)	3,86%	4,02%	1,04
Aanzienlijk (redelijk ernstig)	15,54%	14,44%	0,93
Ernstig	34,31%	34,15%	1,00
Zeer ernstig	34,44%	36,46%	1,06
Catastrofaal (rampzalig)	9,86%	8,64%	0,88
Weet niet of geen mening	1,99%	2,28%	1,15

Kies nu maximaal 5 gebeurtenissen waar jij je de meeste zorgen over maakt

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
Spanningen tussen bevolkingsgroepen	48,00%	46,00%	0,96

Hoeveel zorgen maak jij je op dit moment over de veiligheid van jezelf en je familie en vrienden door onderstaande gebeurtenissen?
Spanningen tussen bevolkingsgroepen

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
Helemaal geen zorgen	2,73%	1,25%	0,46
Weinig zorgen	12,85%	14,24%	1,11
Veel zorgen	22,85%	20,33%	0,89
Heel veel zorgen	8,93%	9,27%	1,04
Weet niet of geen mening	0,26%	0,59%	2,22
niet in top 5	52,38%	54,32%	1,04

Heb je het afgelopen jaar over deze risico's en dreigingen informatie ontvangen of opgezocht?

Spanningen tussen bevolkingsgroepen

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
Spanningen tussen bevolkingsgroepen	24,09%	24,12%	1,00

In hoeverre vind je dat de Nederlandse overheid voldoende doet om deze risico's en dreigingen te voorkomen?

Spanningen tussen bevolkingsgroepen

	Percentages oude formulering	Percentages nieuwe formulering	Omrekenfactor
De overheid doet te weinig	56,19%	57,22%	1,02
De overheid doet genoeg	17,19%	16,58%	0,96
De overheid doet te veel	1,57%	2,31%	1,48
De overheid kan hier niets aan doen	3,69%	2,77%	0,75
Weet niet of geen mening	21,37%	21,12%	0,99

Bijlage C Uitkomsten open antwoorden zorgen over risico's en dreigingen voor nationale veiligheid

Veelgenoemde begrippen met toelichting

Veelgenoemde begrippen	Toelichting codes
1. Oorlog	oorlog algemeen/oorlog in Oekraïne/ oorlog tussen Rusland en Oekraïne/ Oorlog in Gaza/ (derde / 3e / 3 de) wereldoorlog/ nucleaire oorlog/ oorlogsdreiging/ burgeroorlog/ kernoorlog/ atoomoorlog/ atoombom/ bomaanslagen/ drone aanvallen
2. Rusland	Poetin/ Putin/ Rusland
3. Oekraïne	Oekraïne/ Ukraine/ Oorlog in Oekraïne
4. Maatschappelijke spanningen	Polarisatie/ mensen met extreme gedachten/ verharding/ korte lontjes/ radicalisering/ extremisten/ extreem links/ extreem rechts/ Wilders (PVV)/ Baudet (FvD)/ populisme/ populisten/ verrechtsing/ fascisme/ moslimradicalisering/ moslim extremisme/ islamitisch extremisme / islam extremisten/
5. Politieke klimaat en regering	tekortschieten overheidsbeleid/ wanbeleid overheid /bemoeienis overheid/ privacyschending door overheid/besluiteloosheid/ vertrouwen in overheid/corruptie overheid/bureaucratie overheid/liegende overheid/ nationale politieke onrust/ bezorgdheid politieke partijen/ bezuinigingen op ministeries of organisaties/ ondermijning, bedreiging, aantasting democratie/ ondermijnen democratie/ geen daadkracht van overheid/ verdeeldheid in politiek/ instabiele politiek/ versplintering politiek/ onbetrouwbaarheid politieke leiders/ gebrek slagvaardigheid politiek/ bestuur van Nederland/ corrupte politici/ falende overheid/ korte termijn visie politici/ PVV/ Trump/
6. Aanslagen en explosies	Aanslagen/ explosies/ explosieven/ (woon)huizen/ Den Haag/ vuurwerk
7. Immigratie en asiel	Immigranten/ immigratie/ vluchtelingen/ asielzoekers/ asielbeleid/ vreemdelingen/ illegalen/ buitenlanders/ migranten/ gelukszoekers/ asiel/ asielinstroom/ asielcrisis/ asielproblematiek/ buitenlandse mensen/ emigratie/ immigratiebeleid/ vluchtelingeninstroom

Bijlage D Overzicht uitgevraagde gebeurtenissen

1. Overstromingen (bijvoorbeeld vanuit zee of een rivier, of het doorbreken van dijken)

2. Extreem weer (zoals een zware storm, een hittegolf, gladheid door ijzel, sneeuwstorm)

3. Natuurbrand (zoals een bosbrand of een heidebrand)

4. Aardbeving

5. Milieuramp of een chemisch incident (zoals een olieramp, een ongeval met chemische bedrijven, lekkage van chemicaliën in water, in de bodem, en in het grondwater)

6. Infectieziekte (bij mens en dier) (zoals een virus of besmetting door bacteriën bij veel mensen of dieren die de gezondheid van mensen of dieren bedreigt)

7. Stralingsongeval (zoals een ongeluk in een kerncentrale waarbij radioactief materiaal vrijkomt)

8. Transportongeval (zoals een ernstig ongeluk op het spoor of op de weg, in de scheepvaart of met een vliegtuig)

9. Het stoppen van vitale processen (zoals langdurig geen elektriciteit, geen gas, geen drinkwater, geen internet of telefoon)

10. Cyberdreigingen (inbreken in essentiële computersystemen. Dit zorgt voor digitale aanvallen op organisaties en het verstoren van noodzakelijke voorzieningen, zoals energie, water of ons betalingssysteem, of de diefstal van staatsgeheimen, persoonsgegevens en intellectueel eigendom)

11. Spanningen tussen bevolkingsgroepen (discussies in de samenleving die tot agressie of geweld kunnen leiden, bijvoorbeeld over kansenongelijkheid, toenemende verschillen in inkomen en vermogen, door stromen vluchtelingen en migranten of door grote meningsverschillen over klimaatverandering of stikstof.)

12. Ongewenste inmenging en beïnvloeding van onze democratische rechtsstaat (bijvoorbeeld door het verspreiden van desinformatie, het bemoeien met onze democratie door buitenlandse staten met als doel onze democratie te verstoren)

13. Terrorisme (bijvoorbeeld door aanslagen gedaan door mensen met andere ideeën of een ideologie zoals jihadisme of rechtsextremisme)

14. Extremisme (zoals geweld en wetsovertredingen van linksextremisten en rechtsextremisten, radicale moslims, asielrechtenextremisten en van dierenrechtenextremisten)

15. Geopolitieke en militaire dreigingen (dreigingen tussen landen, zoals de dreiging van oorlog, internationale conflicten en toenemende spanningen tussen grote, machtige landen)

16. Economische dreigingen (Zoals ongewenste afhankelijkheid van andere landen, bijvoorbeeld op gebied van energie en grondstoffen. Of ongewenste buitenlandse invloed in bedrijven door overnames, of spionage en diefstal van kennis en technologie)

17. Georganiseerde criminaliteit (bijvoorbeeld burgers of bedrijven die crimineel geld witwassen of frauderen met vastgoed, wietplantages, cocaïnehandel of XTC-labs).

Contactgegevens

Ipsos I&O

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
053 - 200 52 00
KVK-nummer 08198802
nl-info-publiek@ipsos.com
www.ipsos-publiek.nl

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 - 308 48 00
nl-info-publiek@ipsos.com
www.ipsos-publiek.nl